

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Навчально-науковий інститут філології, перекладу та журналістики
Кафедра української мови та методики її навчання

Середня освіта (Українська мова та література)

014.01 Середня освіта (Українська мова та література)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ПОЕТИЧНИХ
ТЕКСТАХ ПОСТМОДЕРНІСТІВ**

студентки **Мусієнко Марини Миколаївни**

Науковий керівник – докт. філол. наук,
професор кафедри української мови та методики її
навчання **А. І. Бондаренко**

Рецензент – канд. філол. наук, доцент
кафедри української літератури та журналістики
О. М. Капленко.

Рецензент – канд. філол. наук, доцент
кафедри української мови та методики
її навчання **В. М. Пугач**

Допущено до захисту

завідувач кафедри – доктор філол. наук,
професор **Н. І. Бойко**

Ніжин – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ АКСІОЛОГІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ТЕОРІЇ ЛІНГВІСТИКИ	31
1.1. Мовна картина світу, її риси.....	7
1.2. Аксиологічна картина світу, її дискурсивний характер.....	14
1.3. Категорія оцінки в мовознавчих дослідженнях.....	19
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	25
РОЗДІЛ 2. АКСІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНИХ І ЗАГАЛЬНИХ НАЗВ У КАРТИНІ СВІТУ ПОЕТІВ- ПОСТМОДЕРНІСТІВ	30
2.1. Аксиологічний вимір антропонімів й антропоміфонімів у поезії постмодерністів.....	31
2.2. Оцінні характеристики топонімів у постмодернізмі.....	40
2.3. Аксиологічні параметри загальних назв у текстах постмодерністів.....	47
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	53
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	57

ВСТУП

Увагу сучасних дослідників, які формують стилістичний напрямок лінгвокультурологічних студій, привертає проблема аксіологічного виміру поетичного мовлення, яке репрезентує специфіку колективних картин світу. Поезія як форма вербального мистецтва формує власну аксіологічну систему, у якій поляризовано ставлення до певних сторін світобуття з погляду естетичних засад словесної творчості. Художнє слово творить нові сенси, тому в оцінному плані воно є не репродуктивним, а креативним.

Словесно-образні фрагменти постмодерністської поетичної картини світу засвідчують перегляд усталених вартостей, заперечення застарілих ідеологем. Поєднання поетичного та соціального, сприйняття одного крізь призму іншого супроводжує схвалення чи, навпаки, засудження тих чи тих явищ сучасності або історії.

Актуальність теми магістерської роботи визначає необхідність лінгвістичного дослідження мовленнєвих явищ світоглядного змісту, зокрема аксіологічних компонентів художніх текстів, які відображають динаміку ціннісного ставлення до дійсності.

Об'єктом дослідження стали поетичні твори поетів-постмодерністів, а **предметом** аналізу – їх структурно-семантичні особливості й оцінний характер формування картини світу.

Аналіз досліджуваної проблеми дає можливість виявити основні сучасні підходи до вивчення поетичного мовлення постмодерністів: неологічний, який бере до уваги оказіональні мовленнєві форми (Г. Вокальчук), когнітивний, у якому постає фреймове моделювання дійсності (Л. Кравець), інтегративний, що поєднує систему принципів відповідно до специфіки досліджуваного матеріалу (А. Бондаренко). Ґрунтовною з погляду оцінного змісту мовленнєвих одиниць є праця Т. Космеди “Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки”, яка містить багатоаспектний аналіз аксіологічної

семантики з позицій синхронії та діахронії в межах синтактики, семантики, прагматики й основних термінопонять суміжних гуманітарних наук. Дослідниця характеризує категорію оцінки з погляду конотації, нейтралізації, запозичень та міжмовної аналогії.

Задля осмислення та пізнання оцінної своєрідності поетичної картини світу постмодерністів потрібно визначити роль у її побудові образних синтагм, які спираються на прецедентні імена, тексти й ситуації та виявляють структурно-семантичну та прагматичну своєрідність.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що магістерська робота є розвідкою, у якій здійснено системний аналіз власних та загальних назв, які мають оцінний характер у поетичних творах кін. ХХ – поч. ХХІ ст..

Теоретичне значення магістерської роботи полягає в подальшому розвитку питань аксіологічної картини світу через залучення нового матеріалу, що дає можливість розширити уявлення про оцінний аспект поетичного мовлення.

Практичне значення дослідження виявляється в тому, що фактичний матеріал, висновки й узагальнення можуть бути використані в процесі розгляду категорій картини світу, оцінки, аксіологічної модальності та типології лінгвокультурум на заняттях зі стилістики, лінгвістичного аналізу тексту, а також лінгвокультурології.

Мета роботи полягає у визначенні ролі словесно-художніх засобів реалізації категорії оцінки в побудові постмодерністської картини світу та передбачає виконання таких завдань:

1. Уточнити зміст ключових понять дослідження (аксіологічної картини світу, лінгвістичної категорії оцінки, аксіологічної модальності та ін.).
2. На основі складеної картотеки типологізувати вербальні засоби, які є базовими для категорії оцінки в текстах постмодерністських поезій.

3. Проаналізувати роль вербальних і невербальних контекстів у процесі аксіологічних переосмислень.
4. За допомогою поняттєвих операторів виявити види оцінок, які продукують засоби поетичного мовлення постмодерністів.
5. Визначити кореляцію положень естетичної платформи постмодернізму з виявленими оцінками.

Джерелом фактичного матеріалу вивчення особливостей аксіологічного сенсоутворення послуговували художні тексти Ю. Андруховича, О. Ірванця, В. Неборака, О. Забужко, С. Жадана, Ю. Іздрика, В. Цибулька, І. Бондаря-Терещенка, О. Короташа та ін. кінця ХХ–ХХІ ст. Вербальна площа творів зазначених авторів містить своєрідне аксіологічне наповнення та відображає зміни ціннісного сприйняття дійсності мовцями. Дослідження здійснено на основі картотеки (близько 400 вербальних контекстів).

Мета й завдання роботи, а також особливості досліджуваного матеріалу зумовили вибір методологічного інструментарію.

Результати дослідження визначають ресурси антропоцентричної та функціонально-прагматичної парадигм, принципи системності, семантикоцентризму й функціоналізму. У процесі розгляду застосовано такі **методи:** компонентного аналізу, дистрибутивний, контекстологічний, контекстуально-інтерпретаційний. Вивчення мовленнєвих засобів вираження категорії оцінки вказує на значну вагу лексико-семантичних (власних і загальних назв) і семантико-синтаксичних (словосполучень і речень) ресурсів у ході аксіологізації поетичного мовлення.

Апробація результатів магістерської роботи. Основний зміст та результати дослідження апробовано у виступі на засіданні кафедри української мови та методики її навчання (протокол №9 від 16 грудня 2020 року) та таких конференціях :

- II Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (м. Глухів, лютий 2020 року);
- Всеукраїнській студентській науковій конференції «Арватівські читання – 2020» (Ніжин, травень 2020 року);

За матеріалами магістерської роботи опубліковано тези: Мусієнко М.М. Аксіологічна картина світу поетичного мовлення постмодерністів / Арватівські читання: тези доповідей. Ніжин: НДУ ім. Гоголя, 2020. С.3–6.

Перспективи дослідження визначає вивчення інших, окрім аксіологічної, видів модальності на ґрунті словесно-художніх засобів українського постмодернізму.

Структура магістерської роботи. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ АКСІОЛОГІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ТЕОРІЇ ЛІНГВІСТИКИ

1.1. Мовна картина світу, її риси

Мова – це дзеркало, яке знаходиться між світом і людиною, за допомогою якого ми можемо пізнати найважливіші риси світобуття. У ній відображені не лише суспільна реальність, умови життя, але й самосвідомість народу, його ментальні риси. Саме в мовній картині світу відображено національний характер, звичаї та побут, традиції, мораль, система вартостей, світовідчуття, загалом бачення реальності. Незважаючи на широке коло досліджень цього мовного феномену, спрямування його в певне термінологічне річище, можемо констатувати його розпливчатість й аморфність.

Розглянемо поняття мовної картини світу, окреслене в працях зарубіжних дослідників В. фон Гумбольдта і його послідовників – Л. Вітгенштейна, Й. Тріра, Б. Уорфа. Історія *терміна мовна картина світу* бере свій початок із праць В. фон Гумбольдта, у яких його окреслено як форму мови, що є неповторною, унікальною для кожного народу та становить об'єднання різних мовних елементів у єдине ціле: “Духовна своєрідність та будова мови настільки тісно взаємопов'язані, що існування першого обов'язково зумовлює існування другого” [8, с. 68]. Так само взаємозумовленими є й два способи виявлення форми мови – внутрішній і зовнішній. Основне значення належить першому, а другий матеріалізує її в звуковому та семантичному виявах: “Постійне та єдине в ... діяльності духу, що підносить членороздільний звук до вираження думки, узятє в сукупності своїх зв'язків та систематичності, і створює форму мови” [8, с. 71].

В. Жайворонок зазначає, що світ для людини постає таким, яким вона його сприймає й осягає залежно від того, як вона розвинута як особистість.

Картина світу – це наслідок людської діяльності, передусім когнітивної, пізнавальної, підсумок освоєння навколишнього світу. Феномен світу, який людина сприймає через рідну мову, постає для неї таким, якою є для неї сама мова. Сучасні лінгвісти аналізують вияв людини в мові та мови в людині, зорієнтованої колективно, суспільно. Тому кожна мовна одиниця відображає концептуальний простір довкілля, виражаючи той чи той його фрагмент [11, с. 53]. Звернімо увагу на розуміння *поняття мовна картина світу*, яке окреслює В. Жайворонок: “мозаїкоподібна польова структура взаємопов’язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об’єктивний стан речей довкілля і внутрішнього стану людини, тобто загально картину (модель) світу як таку” [12, с. 15].

В антропоцентричній парадигмі мова виконує функцію засобу інтерпретації культури та відображення психологічних особливостей народу, який є носієм і виразником мови. На думку О. Комара, мова відображає загальнонаціональну культуру, яку визначають духовні здобутки всього народу, морально-етичні надбання [14, с. 4]. Картина світу є відображенням колективного досвіду, однак у різних її варіантах (ідеться про концептуальну, мовну, наївну) відображено буття залежно від того, наскільки узагальнено результати осягнення реальності. І тому варто розмежувати згадані поняття. Найбільш узагальнено відбиває дійсність концептуальна картина світу, яка, на думку Л. Лисиченко, постає явищем багатограним, “у якому відбиваються і елементи світового універсуму, і зв’язки між цими елементами” [17, с. 12]. В. Постовалова доповнює це трактування: “Картина світу не є дзеркальним відображенням світу і не є відкритим “вікном” у світ, а саме картиною, тобто інтерпретацією, актом світорозуміння... вона залежить від призми, через яку здійснюється світобачення” [19, с. 55]. Як бачимо, мовну картину світу лінгвісти пов’язують із її лексико-семантичним складом. На думку Л. Лисиченко, мовну картину світу утворюють мовні

одиниці, що виражають зміст понять, а також мовних способів і засобів вираження співвідношень, усталених у концептуальній картині світу [17, с. 14]. Дослідниця звертає увагу на зв'язки в картинах світу – мовній і концептуальній.

У праці “Когнітивна лінгвістика” за ред. З. Попової зафіксовано визначення наївної картини світу [18, с. 24], де її інтерпретовано як донаукову, що становить для дослідника передусім історичний інтерес: “сукупність зафіксованих в одиницях мови уявлення народу про дійсність на певному етапі розвитку народу, уявлення народу про дійсність, відображена в значеннях мовних знаків – мовне членування світу. Мовне упорядкування предметів і явищ, закладене в системних значеннях слів інформація про світ”. Картина буття як узагальнений образ світу є результатом усієї внутрішньої активності індивіда [20, с. 21]. Концептуальна модель світу є знаковою та вбирає в себе лінгвальну конфігурацію фрагментів етнічної картини світу. Образи-етноміфологеми співвідносяться з концептуальною картиною світу в структурах, які породжує уява [3, с. 9–10]. Ю. Караулов, якому належить низка праць із теорії лексико-семантичного поля, розглядав мовну картину світу як “ спосіб існування лексики (словника) у свідомості носія” [13, с. 274]. Так само Г. Брутян пояснює мовну картину світу, як “ знання, закріплене в словах і словосполученнях конкретної розмовної мови” [4, с. 109].

Польський лінгвіст Є. Бартмінський пропонує розглядати поняття *мовна картина світу* крізь призму поглядів, які можна розмежувати як суб'єктивний і об'єктивний: це бачення світу і образ світу. Перше передбачає спостерігача, суб'єкта спостереження. Картина завжди є результатом чийогось бачення, ставлення, вона не приховує суб'єкта, хоч розглядає об'єкт, тобто те, що вміщено в саму мову [1, с. 87].

Прикметно, що поняття *мовна картина світу* постає в працях цього дослідника у досить незвичному трактуванні: “утілена в мові інтерпретація дійсності, яку можна уявити у вигляді комплексу суджень про світ” [1, с. 88].

У ґрунтовному науковому доробку О. Селіванової “Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія” мовна картина світу розглянута як “представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищ мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості” [21, с. 365]. На відміну від Ю. Карулова та Г. Брутяна, ця дослідниця бере до уваги ще й аксіологічний, когнітивний, а також морально-етичний аспекти. Широке розуміння аналізованого термінопоняття виявляє Г. Вежбицька. Дослідниця висловлює переконання, що національно-культурні особливості ментальності та характеру етносу сформовано й на лексико-семантичному, і на морфологічному та синтаксичному мовних рівнях 5]. Схожій позиції дотримується й В. Телія: мовну картину світу, на її думку, створює не тільки лексичний репертуар, а й “використанням синтаксичних конструкцій, які з перших етапів існування мови відображали відношення між елементами дійсності ...” [22, с. 178].

О. Корнілов підтримує звужене лексичне розуміння мовної картини світу, у якому та “виконує перш за все функцію фіксації національного бачення світу, а синтаксис – це лише спосіб функціонування лексичних засобів” [15, с. 106]. На нашу думку, таке вузьке розуміння мовної картини світу не є прийнятним, тому й не поділяємо указаний погляд. Підтримуємо позицію І. Голубовської, яка вважає, що цей автор “може перебувати “у полоні” застарілої парадигми наукового лінгвістичного знання” [7, с.]. Дослідниця переконана, що мовна картина світу оформлює “світовідчуття і світорозуміння, яке виражається за допомогою мовних знаків, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу” [7, с. 36].

Як бачимо, у цьому визначенні звернено увагу на рівні мови: від фонетичного до стилістичного, пов’язаного з усіма іншими рівнями, які формують мовну картину світу. Ідеться про систему уявлень про світ, що живлять людське пізнання, формуючи ментальні структури, поширені на всі

мовні рівні мовної системи. Їх можна передавати іншим носіям національної мови. Учені переконані, що мовна й концептуальна картини світу взаємозумовлені. За допомогою мови розмежовано компоненти концептуальної картини світу. За допомогою мови матеріалізовано концептуальну картину світу, спроектовану в мовлення, дискурс [20].

Концептуальна картина світу становить і поняття про сукупність реалій довкілля, і сенси, розгорнуті в концептах. Мовна картина світу вужча за концептуальну: до їх створення залучено різні типи мислення. Перша – це система взаємозумовлених елементів, що позначають реалії довкілля та внутрішнього світу людини. На відміну від концептуальної, яка існує у вигляді концептів, покладених в основу концептосфери, мовна існує у вигляді значень мовних одиниць, які становлять сукупний семантичний простір мови.

Теоретичне обґрунтування проблеми сприйняття світу у формі мовної картини пропонує Б. Серебренников (праця «Роль людського чинника в мові. Мова і картина світу»). Її автор також розглядає концептуальну модель світу як ширшу за мовну. За допомогою концептуальної картини світу людина означає дійсність у своїй уяві, тому її феномен складніший порівняно з мовною [29].

Російська дослідниця Г. Уфимцева зауважує, що концептуальна модель світу містить інформацію, виражену в поняттях. Мовну модель світу формують знання, закріплені семантично, відображені в словах і словосполученнях, які по-різному виявляються в межах певного поля конкретної мови. Підґрунтям вербальної картини світу є відображення концептуальної картини світу за допомогою мовних засобів [29].

Т. Нікітіна розуміє під концептуальною картиною світу не лише систему основних логічних категорій, які є універсальними. В основі концептуальної картини світу перебувають, на її думку, національно специфічні світовідчуття, світосприймання і світорозуміння [29].

Ю. Караулов підкреслює, що картину світу визначають наукове знання та лінгвальні особливості, а грань між мовною та концептуальною картинами світу малопомітна [19].

Дослідники мовної картини світу підкреслюють: кожен народ має певні специфічні риси у своїй мовній картині світу, яка є вторинною за своєю сутністю й антропоцентричною. В. Телія уявляє мовну картину світу як інформацію, розташовану по всьому концептуальному каркасу та спрямовану на формування понять за допомогою маніпулювання мовними значеннями. Дослідниця висловлює впевненість у тому, що мовну картину світу не зорієнтовано на чітко окреслені межі, тому її не можна вважати периферійною щодо концептуальної моделі світу [31]. За допомогою вербалізації концептуальна картина дійсності стає мовною. Засоби їх створення різні: першу формують поняття й образи, тоді як другу – мовні одиниці. Саме невербальні засоби вираження в концептуальній та лінгвальній мовній створюють різницю між ними.

Звернемо увагу на динамічність обох аналізованих картин. Мовна консервативніша, бо зберігає сліди застарілих уявлень про реальність, а концептуальна швидко поповнюється завдяки динаміці світопізнання. Якщо вести мову про будову картин світу, то тут на перший план виходить їхній взаємозв'язок через схожість внутрішньої структури. Концептуальну структурують когнітивні моделі, а мовну – словникові, оформлені в тематичні поля. Як зауважує С. Єрмоленко, компоненти мовної картини світу відображають етнопсихологічні, лінгвокультурні явища. Дослідниця оригінально пояснює аналізовану категорію. Як правило, за картиною світу закріплюють такі елементи, як фрейми, концепти, ментальні сценарії [10, с. 95]. Принагідно розглянемо поняття *лінгвокультурема*. О. Селіванова так інтерпретує це поняття: “мовний знак, який містить культурну інформацію” [21, с. 303]. Лінгвокультурема не завжди дорівнює одній лексемі. Її зміст визначає культурна інформація, яка має такі способи вираження:

– культурна сема;

- культурний фон;
- культурний концепт;
- культурна конотація.

Учені вказують два найважливіші способи пізнання реальності, відповідно до яких розмежовують наївну та наукову картини світу:

- світ, актуалізований у процесі емоційно наповненого пізнання в результаті життєвого досвіду й інших видів активності;
- дійсність, створена в ході наукового пізнання та відображення реальності.

Лінгвістична категорія *картина світу* передбачає вивчення уявлень людини про довкілля. Тому можна говорити про те, що нашу концептуальну систему визначає фізичний і культурний досвід. Російські вчені-когнітивісти

З. Попова та І. Стернін визначають такі компоненти мовної картини світу:

- номінативні засоби мови, до яких належать лексеми, фразеологізми, а також лакуни різних типів;
- функціональні засоби мови, тобто використовувані в спілкуванні лексика та фразеологія для комунікації, найчастотніші засоби;
- образні форми, що відображають національно-специфічну образність, переносні значення й уживання, внутрішня форма вербальних одиниць;
- фоносемантика мови [18, с. 64].

Необхідно вказати дві основні функції картини світу: інтерпретативну (пояснення світу) та регулятивну (орієнтація у світі, життєдіяльності). Велика кількість картин світу, які втілюють різне світосприймання, є об'єктивно необхідною. Картини світу різноманітні, це щоразу особливе бачення світу, його семантичне моделювання відповідно до певної логіки світосприйняття. Їх зумовлюють історичні, соціальні, психологічні чинники.

Г. Гачев робить висновок про те, що “національний образ світу є диктатом національної природи в культурі ” [6, с. 431]. Мовні та культурні системи різняться, проте існують лексико-семантичні універсалиї, які вказують на спільне підґрунтя людської мови, мислення та культури.

Основу картини світу вибудовує поняттєвий базис психіки, який виражає, на думку Г. Вежбицької, психологічну єдність людства: “Поряд із величезною кількістю понять, специфічних для даної культури, існують також деякі фундаментальні поняття, які підлягають лексикалізації в усіх мовах світу” [5, с. 321 – 322].

Отже, існує стільки картин світу, скільки є наявних універсумів, які бачить спостерігач. Мовна картина світу буває донауковою (наївною), пов’язана з концептуальною, виражена в мовних знаках. Вона є попередником і формувальним чинником індивідуальних картин світу: людина розуміє та сприймає світ і себе в ньому завдяки мові, у якій закріплено загальнолюдський і національний досвід, який визначає призму, крізь яку людина сприймає світ і бачить себе в ньому.

1. 2. Аксіологічна картина світу, її дискурсивний характер

Аксіологія – це філософське вчення про цінності, спрямоване на вивчення структури аксіологічного універсуму, сутність цінностей та їхнє місце у світі [5, с.12]. Мовна оцінка – явище неодноримірне, безпосередньо чи опосередковано відображене у світоглядній парадигмі. Цей феномен має низку лінгвістичних інтерпретацій, які стосуються значення, структури та функцій. Аксіологічний аспект сучасної філософії та методології науки стає все більш актуальним. Упродовж останніх десятиріч у цій площині філософського знання сформовано тенденцію становлення нової дисципліни – *аксіології науки*, здатної узагальнити й систематизувати, інтегрувати досягнення методології природничо-наукового, гуманітарного пізнання, а також теорії цінності.

Проблему аксіологічного потенціалу знання закорінено в історії класичної філософії. Ще Платон зауважував про аксіологічну сутність краси, істини, добра, що з усією впевненістю можна вважати першим зразком філософської теорії цінності. Аксіологія з’явилася наприкінці XVIII –

початку XIX століття та стала результатом й основою романтичної реакції на раціоналізм епохи Просвітництва. Умови для її виникнення були закладені у критичному ідеалізмі І. Канта (за допомогою порівняльного аналізу теоретичного та практичного розуму). Значущим було вчення про *максими розуму* – суб'єктивні твердження, виведені не з природи об'єкта, а з інтересу розуму до досконалості цього об'єкта. Аксіологічна свідомість як специфічний закон орієнтує щодо мети та сенсу практичної діяльності. Така свідомість не створює раціональної програми, проте безпосередньо й точно окреслює межі її впливу. Відкривши перед філософією простір цінностей і намагаючись осмислити його структурні одиниці, видатний мислитель сподівався пізнати можливості розуму.

Неокантіанці створили опозицію пізнавального й ціннісного. Це стало головною проблемою всього подальшого розвитку філософії та методології науки. У Г. Ріккерта протиставлено буття та цінності, у В. Віндельбанда – буття та свідомість. У такий спосіб виникли протилежні методи, спрямовані на генералізацію й індивідуалізацію. Їх використовують у природничих і гуманітарних науках. Розглядаючи філософію як учення про принципи оцінки, про вартості, неокантіанці залишили помітний слід в аксіології.

Аксіологічну традицію продовжили й довели до логічного завершення Ф. Ніцше, А. Бергсон й інші представники філософії. Вони висловлювали переконання в тому, що ставлення людини до світу аксіологічне, а не когнітивне. До уваги брався не суб'єкт пізнання, якого цікавить істина як чисте знання, а людина, що використовує істину для розв'язання життєвих проблем. Через таке тлумачення природи знання було заперечено застарілу модель пізнання та доведено недоцільність ціннісно нейтральної позиції.

Позитивізм перебуває на протилежному полюсі в суперечці з приводу співвідношення ціннісного й пізнавального, тлумачачи світопізнання як умову ціннісної активності. У концепції О. Конта та Г. Спенсера акцентовано суб'єктивізм світопізнання. Неопозитивізм, який підносив емпіричне розуміння, є так само кроком назад у пізнанні аксіологічних

аспектів. Представники цього напрямку ототожнювали емпіричні та логічні висловлювання. Нейтральність емпіричних даних, у їхньому трактуванні, дорівнювала об'єктивності істини. Ціннісні суджені розглядали як позбавлені сенсу. Їх оголошували ні істинними, ні хибними. До того ж, ціннісні можливості знання неопозитивістська методологія науки заперечує. Загальнофілософську теорію цінності та методологію науки, яка розглядає ціннісно-практичний зв'язок людини зі світом, інтегровано, зведено до одного знаменника.

Арістотель інтерпретував ціннісний зміст знання в аспекті метафізики. Відповідно до його вчення, кожна можливість має чітко виражені ціннісні риси, які формують здатність чинити та зазнавати дії, що, зокрема, стосується потенцій інтелектуальних. Вони амбівалентні та стосуються оцінки й вибору альтернатив. Таке розуміння створило умови для онтологізації категорії.

Отже, у філософії оцінка співвіднесена з онтологічними та гносеологічними поняттями, категорією істини, знання та можливості. Основу лінгвістичних досліджень, присвячених явищу аксіологічності, які відбуваються на всіх рівнях мови і мовлення, становить методологічна основа аксіології. Центральне місце в ній посідає поняття цінності та його втілення в оцінці об'єктів довкілля. Оцінний аспект взаємодії дійсності та людини, або ціннісне ставлення, відображається та закріплюється в мовних формах за допомогою семантики слів, словосполучень, речень. Спілкуючись, розповідаючи про події, особа не може цілком абстрагуватися від свого ставлення до висловлюваного й так або так виражає свою думку. Зв'язок мови з існуванням і психічними виявами виявляє себе передусім у реалізації категорії оцінки.

Окреслюючи людський вимір суспільної свідомості, цінність як основне поняття аксіології вказує на людську поведінку, формує теоретичні та практичні орієнтири людей. Цінність є необхідним компонентом об'єктивної реальності, що існує автономно від мислення. Проте цінності не

можуть виникати поза свідомістю, а також пізнавальною діяльністю: цінність є усвідомленою якістю. Логічним поясненням сутності цінності є те, що вона становить суб'єкт-об'єктне ставлення до світу. Останнє виникає не тільки на базі знання й інформації, а й власного життєвого досвіду: особа є представником мовної спільноти, товариства, соціуму загалом.

У визначенні цінності важлива не властивість предмета загалом, а відповідність цього предмета думці, висловленому прагненню. Оцінка становить важливий елемент у семантичній структурі мовної одиниці та домірна інформації про позитивну або негативну характеристику об'єкта, а також схвальне або несхвальне ставлення до об'єкта. Носіями оцінки є мовні засоби. До структури оцінки належать три компоненти, серед яких оцінка, суб'єкт, об'єкт. Результатом оцінювання виступає висловлювання об'єкт-суб'єктного типу [1].

Оцінка є важливою категорією, за допомогою якої особа пізнає реальність. Людина аналізує довкілля, предмети, дії, явища та якості. Вона разом з почуттями, думками та вчинками підлягає аналізу. Тому майже всі предмети, сприйняті конкретно-чуттєво, можуть стати об'єктами оцінки, яка спирається на систему вартостей, або на співвідношення користі та шкоди, позитивного й негативного, добра та зла. Визначення місця предмета в аксіосистемі враховує об'єктивне та суб'єктивне. Людина вибудовує оцінку на основі почуттів та соціальних еталонів. Об'єкт оцінки враховує властивості, виходячи з індивідуальних критеріїв, що залежать від усталених норм і стереотипів.

Аксіологічна шкала, від якої залежить оцінка, містить позитивний і негативний полюси. Проміжне місце належить оцінним словам, наближеним до певної оцінки [10, с. 9]. Підставу оцінки формує когнітивна сфера, вона відображає знання та уявлення людини, сформовані в результаті пізнання реальності. Підґрунтя оцінки формує поняття цінності, яке є її критерієм.

Цінність зазвичай розуміють як об'єкт бажання, цікавості, потреби. Вона становить не лише позитивне та разом із тим нормативне й еталонне:

оцінка виникає в результаті зіставлення з еталоном. До того ж, цінність й оцінка – полюси в системі об'єкт-суб'єктних відношень. Цінність указує на об'єкт в його ставленні до суб'єкта, тоді як оцінка виражає ставлення суб'єкта до об'єкта. Із погляду аксіологічної теорії, як певний стандарт цінності виступає саме висловлювання. Відповідність останнього ситуації характеризують такі поняття, як *добре – байдуже – погано* або *краще – рівноцінно – гірше*. Це структурні компоненти оцінних висловлювань [3, с. 58]. Їх використовують для характеристики абсолютної або відносної цінності об'єкта, в основі яких перебувають дві незалежні системи координат. У межах останніх особа здійснює аксіологічний вимір. Як правило, оцінку розглядають як елемент лексичного значення.

Основними засобами передання змісту є слова, пов'язані з конкретними й абстрактними поняттями, які означають зовнішній світ. Вони не тільки називають аксіологічні ознаки, а й виражають відомості про предмети, які є об'єктами мовленнєвої оцінки. Нині дослідники визнають оцінку значущою частиною цієї специфічної форми передання інформації. Учені окреслюють оцінний дискурс, який постає через тексти, у яких реалізовано аксіологічне спрямування, а оцінність виникає під впливом різного роду позамовних чинників: як соціально-ідеологічних, так і ментальних, психологічних, культурологічних та ін. [11, с.39].

Мовознавці указують на вплив аксіологічно спрямованих мовних одиниць на специфіку дискурсу та намагаються побудувати соціально-ціннісну характеристику особистості, розглядаючи її манеру ведення дискурсу. Явище мовної оцінки неоднозначне, прямо чи опосередковано відображене у філософській парадигмі пізнання. Воно отримує низку лінгвістичних пояснень значення, структурних рис та функціональних характеристик.

Отже, філософські дослідження в площині аксіологічної оцінки взаємопов'язані, оскільки проблеми цінності й оцінки пояснено за допомогою аналізу мовних явищ, які спираються на експлікацію оцінки.

Слова оцінного змісту перебувають поза аксіологічним розглядом. Негативно або позитивно оцінюють усе, пов'язане з адресатом. Це відбувається з метою впливу на емоційний стан, а також щоб досягти успіхів у комунікації. Оцінці підлягає не сам суб'єкт емоційного стану, а причина, яка його сформувала, а також стан речей, що викликав відповідні почуття.

1.3. Категорія оцінки в мовознавчих дослідженнях

Проблема відображення оцінки в мовних формах належить до важливих наукових питань. Оцінка – це багатовимірне явище, реалізоване через свідомість суб'єкта в ході сприйняття та напрацювання відомостей про зовнішній світ. Останній співвіднесено зі внутрішнім світом людини за допомогою мовлення, яке відбиває картину світу, яку виражає значна кількість інших категорій, суміжних з оцінкою. Ідеться про різні види модальності, стан, заперечення та ін.[19]. Вираження підтримки чи засудження визначає практична орієнтація. Зіставляючи об'єкт і його значущість для суб'єкта, оцінка здійснює вплив і на діяльність людини. Основу понять, які визначають оцінні сенси, визначає ціннісна картина світу та семантика мовних елементів, які перебувають у взаємодії.

Термін *суб'єктивна оцінка* започаткував О. Шахматов: «Іменник означає ту частину мови, яка викликає уявлення про поєднання основного повнозначного подання з граматичними категоріями числа, роду, відмінка, а також суб'єктивної оцінки» [22, с. 3]. У роботі «Граматичне вчення про слово» учений тлумачив поняття оцінки у зв'язку з внутрішньою формою лексико-семантичної одиниці. Він звертав увагу на аналіз суфіксів суб'єктивної оцінки в іменниках і якісних прикметниках, формах ступенів порівняння, модальних словах і частках: «У внутрішній формі слова виражається не тільки «тлумачення» дійсності, а й її оцінка» [5, с.25].

Д. Шмельов убачав у семантичному складі слова особливу форму відображення об'єкта у свідомості, його оцінку, тобто співвіднесення

«звукового комплексу з явищами дійсності» [24, с. 55]. Проте дослідник зазначав, що експресивно-стильові характеристики – це не забарвлення слова як звукового комплексу, а та призма, крізь яку сприймають зміст [24, с. 252]. Мовну оцінку в етнокультурному вимірі розглядав В. Кононенко, зауважуючи, що в «моделі, за якою визначається позитив чи негатив, віддзеркалюються уявлення даного соціуму про добро і зло, що ґрунтуються на властивих йому національних, соціальних, культурних, релігійних та інших стандартах оцінювання» [14, с. 82–97].

Лінгвіст указував на суб'єктивність оцінки та її вплив на поведінкові стереотипи, що є сутнісним для визначення оцінних функцій у процесах етнокультурного буття. В. Кононенко вказує на історичні чинники, які сприяють виявленню дескриптивного значення у слові. Справді, в оцінюванні, наприклад, поведінки, якостей та ін. домінує визначення рівня виконання тих чи тих функцій. Тому оцінку зумовлює характеристика властивостей об'єктів. Оцінювання такого роду, що має за мету визначення найкращого серед тих, хто виконує однотипні функції, передбачає надання переваги тому, хто підпорядковує свою діяльність народу, суспільству, тобто ґрунтується на соціокультурному підтексті» [13, с.84].

Компоненти оцінки, за В. Кононенком, підлягають принципу сприятливості чи несприятливості; корисності або ж некорисності. На поняття *етично / неетично* чинять вплив як загальнолюдські, так і етнопсихологічні чинники. Національний ідеал як стереотип при оцінюванні окреслював Г. Ващенко [3, с. 103]. На важливості культурно-семіотичного аспекту лінгвістичних проблем наголошують лінгвісти, розглядаючи ціннісні орієнтації носіїв мови як умову вивчення мови як частини культури. Особливої ваги в цьому процесі набуває пояснення, у якому «виявляється часто прихована й не завжди усвідомлювана система ціннісних орієнтацій, що, зрештою, зумовлює напрямки процесів нормалізації» [7, с. 98].

Т. Космеда зауважує, що специфіку аксіологічних текстів визначає не стільки зміст окремого оцінного слова, скільки співвідношення цілого з

окремими елементами [15]. Н. Ільїна переконана: структура оцінно-предметної характеристики є показником соціальної оцінки особи, предмета або події. У ході опису морально-етичної та інтелектуальної оцінок вона більш помітна та виражає переважно негативні відтінки [9, с. 84].

Звернення до прагматичного аспекту мовної системи висунули явище оцінки на одне з ключових місць як у вітчизняній, так і зарубіжній лінгвістиці. Нині все більшої ваги набуває аналіз мови в аспекті співвіднесеності з аксіологічними категоріями естетичної, етнокультурної й етичної спрямованості. [20]. А. Вежбицька пропонує для розв'язання проблеми про вияви культури в мовних одиницях і структурах й опис культурних значень використовувати універсальну мову, що не містить суб'єктивного забарвлення і дає змогу описати значення компонентів різних мов у стереотипних об'єктивних категоріях [4, с. 329–332].

Правила спілкування тісно пов'язані з культурою думок і почуттів, тому вивчення категорії оцінки та її вербалізації, впливу на читачів є актуальним завданням мовознавства. Проте засоби вираження оцінки неоднорідні, адже одні з них використовують частіше, а інші – рідше. Одні перебувають у центрі, а інші – на периферії застосування [2]. У дослідженнях Т. Космеди, У. Соловій та ін. розглянуто різні аспекти оцінки в українській мові. Як основу функціонально-семантичного поля оцінки кваліфіковано емотивно забарвлену лексику. Близько біля ядра перебувають слова раціональної оцінки, тоді як периферійну частину утворюють, як правило, одиниці морфологічного, словотвірного та синтаксичного рівнів.

У дослідженнях Т. Космеди проаналізовано конотативний компонент оцінного значення, досліджено фразеологізми, які містять оцінку, визначено особливості оцінки в прагмалінгвістичному аспекті. У. Соловій розглядала оцінно-образні назви в процесі породження й інтерпретації художнього тексту. М. Крамаренко проаналізувала морфологічні, лексичні та синтаксичні засоби вираження оцінки на матеріалі англійського рекламного тексту. Л. Соловійова розглянула “функціонально-семантичні класи

атрибутів, предикативів і релятивів оцінки як основні виразники аксіологічних категорій в сучасній англійській мові” [13]. О. Островська схарактеризувала лінгвостилістичні засоби категорії оцінки в англійській мові. До уваги було взято лексико-семантичний, морфологічний і синтаксичний рівні. Л. Киричук розглянула оцінний елемент англомовного рекламного тексту щодо його жанрових, мовленнєвих і дискурсивних характеристик.

Дослідження англомовних емотивних висловлювань негативної оцінки та їхніх структурно-семантичних моделей належить Г. Кузенко.

О. Бессонова вивчає категорію оцінки в когнітивному плані, беручи до уваги гендерні особливості, які стали предметом докторської дисертації. А. Лукенчук та Н. Вишивана дослідили семасіологічні характеристики лексико-семантичної групи оцінних прикметників, а також синтагматичні та парадигматичні властивості компонентів цієї групи в англійській та німецькій мовах. Як правило, дослідники з'ясовували структуру асоціативно-семантичного поля оцінки за допомогою кількісного аналізу.

Лінгвісти переконані, що основною аксіологічною одиницею є якісні прикметники, оскільки їх семантична особливість полягає у здатності виражати риси, об'єктивно властиві предмету оцінки. До того ж, “аксіологічні прикметники можуть виконувати роль вихідного слова в транспонуючому словотворі, формуючи лексичні аксіологічні одиниці, що належать іншим частинам мови” [13].

Відповідно до класифікації А. Шрамма [14], якісні прикметники диференціюють згідно з семантикою на компоненти різних рівнів. Потрібно згадати також класифікацію прикметників О. Огуя [11]. Окрім цього, існують класифікації, наведені в дослідженнях Н. Вишиваної [4] та А. Лукенчук [10]. Більшість групи прислівників оцінки становлять ті, які утворено від якісних прикметників. Відомими є характеристики якісних прикметників (О. Москальська, Г. Пахолок, Т. Романова). У процесі розгляду іменників оцінної семантики доцільно скористатися семантичною

класифікацією В. Левицького, О. Морозової, Е. Шендельс та інших. Оцінну характеристику дієслів створили Ю. Апресян, В. Левицький та інші автори.

На думку дослідників [6, с. 21–34; 5, с. 12; 15, с. 23], оцінка спирається на такі компоненти:

- 1) суб'єкт оцінки, тобто особа, соціум, у якому здійснено оцінку;
- 2) об'єкт оцінки, тобто предмет, подія чи особа, яким потрібно дати оцінку;
- 3) власне оцінний компонент;
- 4) основа оцінки, тобто оцінні еталони, на які зорієнтований мовець.

Тому оцінка є загальномовною функціональною категорією, яка виявляє себе на всіх рівнях мови. Дослідники Н. Лук'янова, Д. Шмельов, В. Русанівський, В. Чабаненко та ін. характеризують оцінку, що виражається за допомогою афіксів, указують на суфікси, які є підставою позитивної чи негативної семантики слів [12, с. 54; 19, с. 165; 20, с. 11–149, с. 87–91;]. У такий спосіб досліджують оцінку, виражену в лексичному значенні. Імпліковану оцінку вивчали О. Вольф, І. Онищенко, Й. Стернін, В. Телія та ін. Площиною виявлення оцінки в слові лінгвісти називають його денотативне значення. У ньому оцінка постає як поняття, а слова є аксіологічними знаками, тому що мають оцінне значення [14, с. 100].

Оцінний елемент лексичного значення характеризують як вираження словом позитивного або негативного судження про об'єкт, який називає слово, тобто «вираження схвалення чи несхвалення» [1, с. 80]. Оцінка позиціонує «схвальну чи несхвальну оцінку, що міститься в значенні слова» [14, с. 99] та виражену в лексико-семантичній одиниці характеристику предмета, явища [17, с. 66], або й як «частину лексичного значення, здатну виражати ставлення мовця до позначуваного словом предмета чи поняття» [13, с. 9].

Виходячи з позицій лексичної семантики, сема 'оцінка', як зазначають мовознавці, може бути денотативним або конотативним компонентом, а також охоплювати обидва аспекти лексичного значення [3, с. 11]. Залежно

від характеру критерію оцінної класифікації, яку здійснює об'єкт, виділяють три семантичні типи оцінки [18, с. 9].

1. Раціональна оцінка, яку зумовлює об'єкт, що підлягає схваленню чи несхваленню. Пов'язана з таким ставленням до дійсності, яке спирається на судження про оцінні властивості.
2. Емоційна, що вказує на ставлення того, хто говорить, до предмета оцінки та є компонентом додаткового до прямого значення.
3. Комбінований раціонально-емоційний тип, що з'являється тоді, коли суб'єкт актуалізує й логічне, і чуттєво-образне сприйняття.

Отже, категорія оцінки є універсальним мовним явищем. Її виражають денотативний або конотативний компоненти, проте вона здатна оформлювати й обидва аспекти лексичного значення слова. Носіями аксіологічних рис є різні частини мови, проте найпомітніше їх виражають якісні прикметники. На оцінку впливають світоглядні чинники, еталони культури, поведінкові стереотипи, традиційні уявлення про добро та зло, красу й істину.

1.4. Аксіологічний вимір постмодернізму

Як і будь-яка історична епоха, постмодерн має особливе аксіологічне забарвлення, що відображає мовленнєва структура художніх текстів. Незважаючи на те, що у визначеннях не бракує сутності епохи постмодерну, питання багато в чому залишається відкритим. Розгляд мовної стилістики культури постмодерну в її аксіологічному аспекті є досить перспективним. Значущість досліджень з аналізованої проблеми зумовлюють процеси, що відбуваються в суспільній свідомості та здатні істотно змінити ціннісно-нормативну структуру міжлюдських відносин.

За висловом Ю. Хабермаса, «культурні цінності трансцендентування фактичного ходу дій, вони згущуються і утворюють історичні чи біографічні вузли ціннісних орієнтацій» [70, с. 102]. Для аналізу будь-якої історичного

зрізу категорія цінності є важливою, оскільки вартості є мірою опредмечування характеру людської діяльності, такими утвореннями в смисловому полі суб'єктивності, у яких постає специфіка культури думок, почуттів і бажань. Про ціннісну шкалу постмодерну потрібно говорити з огляду на специфіку його історичної ситуації.

Наприкінці ХХ століття в словесно-естетичному просторі країн Східної Європи поширилися постмодерністські тенденції, сформовані на теренах Західної Європи та Америки, де сталися найбільші кризові ситуації. Останні засвідчували соціальну небезпеченість людини та втрату нею буттєвих пріоритетів. Особистість відчула розгубленість перед реальністю. В українському художньому дискурсі почалася епоха постмодерних експериментів, що позначилося на всіх рівнях національного дискурсу. Початок ХХІ століття вже засвідчив наявність в українському мистецтві слова здобутого постмодерного досвіду, який знайшов відгук у філософії, лінгвістиці, культурології, літературознавстві.

Характеризуючи постмодернізм, науковці проводять паралелі між постмодерною практикою кінця ХХ-го і модерним мистецтвом кінця ХІХ – початку ХХ століть. Зазвичай постмодернізм вважають відголоском модернізму. Учені протиставляють постмодерне і модерне як протилежні естетичні феномени. Модернізм у площині українського мистецтва пояснюють як крок уперед, а постмодернізм, навпаки, як зазначає Д. Затонський, бачиться своєрідним кроком назад, наслідком духовного зламу суспільства [8, с. 240].

В українському культурному обширі модернізм і постмодернізм перебувають у дещо інших зв'язках, ніж у європейській чи американській естетиці, які були «саме реакцією на розвиток «високого» модернізму в контексті європейських літератур і продовженням поп-арту й авангарду в північноамериканських літературах» [4, с. 38]. Генетичні відношення цих феноменів указують на зв'язки модернізму й постмодернізму та причиново-наслідкові відношення соцреалізму та постмодернізму. Це пояснюють

зазвичай становленням і розвитком української літератури як мистецтва, яке продукує власні світоглядні та естетичні особливості, які визначає історичний, філософський та психологічний контексти.

Д. Наливайко розглядав літературні тенденції в Україні 90-их років ХХ століття та вказував на співвідношення між модернізмом та постмодернізмом. Останній, за переконанням дослідника, не вибудовує спільного простору з тим, що йому передує. Постмодернізм виходить з інших естетичних принципів і формує іншу загальну парадигму літератури, яка «характеризується позбавленістю центру, перевагою структурного принципу сурядності над підрядністю, сутнісною стороною, відсутністю внутрішньої динаміки, що витворює розвиток» [11, с. 48].

Беручи до уваги думки С. Павличко, Д. Наливайко стверджує те, що завершеної системи українського модернізму не сформовано. Модернізм в українській літературі завершився в середині тридцятих років (тут не йдеться про еміграцію). Після цього впродовж певного часу був сформований соцреалізм, який, на думку літературознавців, і став основою для деструктивних тенденцій постмодернізму. Дослідники відзначають близькість соцреалізму і постмодерну. Це явище виражають мовні засоби й естетичні орієнтири [1, с. 4]. Український постмодернізм заперечував домінування класового, ідеологічного.

Тому постмодернізм в українській літературі послідовно втілює ідею усунення традиційного з погляду попередньої естетики світосприймання. Постмодерне відображення дійсності продовжує модерне (авангардне) спрямування, сформоване як кризове на завершальному етапі соцреалізму [13, с. 94]. Відомо, що соцреалізм визнавав перевагу колективного над індивідуальним, був ідеологічно спрямованим, зорієнтованим на соціальні та державні (а не індивідуальні) вартості [1, с. 5].

Якщо вести мову про національне, то соцреалізм, як зазначають дослідники, реалізувала насамперед колективістську, суспільну ідеологію. Її було націлено на заперечення національних або ж індивідуальних

особливостей. Майстер слова «творив у ситуації псевдоромантичної імітації, яка виключала індивідуальний психологічний пошук, а з ним і національну метафізику» [9, с. 327]. Український постмодернізм, як стверджує Д. Наливайко, так само не реалізує національної програми. Проте Б. Рубчак, наголошуючи на неоднозначності постмодернізму як естетичного явища, указує на його національні ознаки. Карнавалізація й іронія, явища гротеску спрямовані у творах українського постмодерну на «цілком специфічні явища в українській культурі та політиці» [14, с. 12].

Постмодерн є словесно-естетичним феноменом не лише відображення дійсності, а й реагуванням на певні суспільні, політичні та світоглядні чинники. Він виявив національну специфіку словесно-художньої творчості відповідно до тих умов, у яких був сформований. Тому заслуговує на увагу думка Б. Рубчака щодо національних рис українського модернізму, який становить своєрідну площину авангардного світобачення, розгорнуту в авторських текстах. Він є незвичним порівняно з традиційними текстами реалістичного характеру, оригінальним для звичайної читацької аудиторії.

Мовлення постмодерністських текстів реагує на класичне світобачення з його ідейністю, упевненістю в можливостях розуму та непорушності системи загальнолюдських цінностей. У межах постмодерного дискурсу сформувалася платформа такої світоглядної, аксіологічної орієнтації, яка виводить, наприклад, на новий рівень розуміння сенсу та цінності життя.

Сприйняття світу як гіпертексту, а культурного простору як поля для мовних ігор – такою є настанова постмодерністського образу світу. Світ відкривається людині лише у вигляді історій, оповідань про нього. Проблема аксіології постмодерну стосується такого ціннісного регулювання, як іронія, яка може претендувати на центральне місце в стилістиці епохи. Іронія є результатом діалектичного співвідношення універсальної форми та специфічного змісту, що органічно для постмодерну як результату амбівалентного руху етичних й естетичних сенсів. Якщо класична епоха акцентує певні ціннісні орієнтири, то постмодерн зрівнює в правах

протилежне, опозиційне. У такий спосіб виникає простір для реалізації творчого підходу та варіативності авторських оцінок і глядацьких інтерпретацій. У суспільній свідомості іронія виконує нормативно-регулятивні функції, є засобом ціннісного осмислення, здійснює коригування оцінки суспільного розвитку. Це відбувається тому, що втрачено ілюзії та віра в якісь ціннісні перспективи, у можливість реалізації певних ідеалів. Тому в художньому мовленні іронія є знаряддям ціннісної переорієнтації, знищення застарілих і створення нових концептуальних підходів.

Постмодерн є багатоплановим явищем узагалі та його ціннісного виміру зокрема. Мовні засоби його художніх текстів репрезентують нову аксіологію як стилістичну форму та способи її перебування в культурі. Незвичайність постмодернізму – у сприйнятті світу, який знаходиться не десь далеко, а тут, поруч, у кожному фрагменті вербалізованої картини реальності, яку творить кожен. Постмодерністське мовлення відображає напрямки розвитку, тенденції тлумачення та пізнання світу. Постмодернізм стирає межі між мистецтвом і дійсністю, критикує класичну раціональність, залучає ірраціональність.

Д. Наливайко, аналізуючи літературні тенденції в Україні 90-х років ХХ століття та встановлюючи відповідності між модернізмом та постмодернізмом, констатує, що останній не витворює спільного континууму з тим, що йому передує. Його особливість у тому, що він виходить з інших естетичних засад і формує іншу загальну парадигму літератури, яка «характеризується позбавленістю центру, перевагою структурного принципу сурядності над підрядністю, сутнісною стороною, відсутністю внутрішньої динаміки, що витворює розвиток» [61, с. 48]. Національний постмодерн виник як заперечення тієї ціннісної парадигми, відповідно до якої класове, ідеологічне переважає над загальнолюдським (риса художнього мовомислення соцреалістичного дискурсу).

Аксіологічна площина художнього мовлення знайшла втілення у творенні нової практики існування. Постмодернізм як широкий мистецький

проект - найбільш характерне свідчення мультикультурності. Естетика постмодернізму, істотно відрізняючись від класичної, висунула низку нових принципових положень. Вона утвердила плюралістичну естетику, що привело до розхитування і внутрішньої трансформації системи класичної естетики.

Мовно-естетичний підхід до концептуального осмислення постмодернізму виражає перегляд естетичного суб'єкта, перетворення естетичного об'єкта на тлі контрастних художніх стилів. У текстах постають гіперреалізм, інтертекстуальність, мовна гра, цитатність, фрагментарність і принцип монтажу.

Мовленнєві сенси орієнтовані на цінності, закладені в кожному суспільному явищі та соціальному інституті. Традиційна ідеологія встановлювала принцип морально-політичної єдності суспільства, залишаючи поза увагою проблему забезпечення ціннісного розуміння найважливіших питань людського буття. Поза увагою залишалася системність світогляду, який породжував стійкість свідомості. Прикладом такого ціннісного розмаїття є одночасна наявність у сучасних суспільствах традиційних (подекуди архаїчних) цінностей і цінностей трансформованих, адаптованих до сучасних реалій. Усе це відображено в художніх текстах поетів-постмодерністів.

Отже, відмовившись від традиційного поетичного образу світу, постмодерне мовомислення транслувало аксіологічну розмаїтість та перегляд цінностей (природного погляду людських культурних спільнот). Такий стан є базовим елементом суспільного існування та розвитку. За своєю природою вони амбівалентні, оперті на різні оцінні підстави, тому становлять і позитивні, і негативні інтерпретації явищ та процесів.

Висновки до розділу 1

Аксіологічна картина світу – це образ дійсності, створений крізь призму оцінок. Лінгвістичні дослідження засвідчують, що оцінки бувають емотивні й раціональні чи комбіновані. Семи оцінки перебувають у семантичному ядрі або на периферії значення. У процесі оцінювання беруть до уваги суб'єкта, якому належить виразити своє ставлення, об'єкт, який підлягає оцінці, а також оцінний стереотип, узятий за основу аксіологічного судження. Значний вплив на український соціум мають світоглядні аксіологічні орієнтири, втрата системи вартостей, розбіжність пріоритетів різних соціальних груп.

Такі риси відображає аксіологічна площина постмодерністських текстів. Нестабільність сучасного українського суспільства в політичному, економічному та соціальному аспектах свідчать про панування в ньому не тільки різновекторних ідеологій, а й ієрархій вартостей. Тому осмислення системи цінностей, які об'єднують українське суспільство, є істотно важливим.

РОЗДІЛ 2. АКСІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНИХ І ЗАГАЛЬНИХ НАЗВ У КАРТИНІ СВІТУ ПОЕТІВ-ПОСТМОДЕРНІСТІВ

2.1. Аксиологічний вимір антропонімів й антропоміфонімів у поезії постмодерністів

До найбільш помітних поетів-вісімдесятників, у творчості яких відбулося формування аксіологічної картини світу, належать Ю. Андрухович, О. Ірванець, В. Неборак (літгурт «Бу-БА-Бу»), І. Бондар-Терещенко, В. Медвідь, В. Герасим'юк, О. Забужко, П. Мідянка, І. Малкович, а також К. Москалець, І. Римарук, В. Цибулько та ін. Українська література пострадянської епохи розпочалася саме з поезії, що цілком природно й знаково для вітчизняного культурного простору. На думку Р. Харчук, «традиційно в українській літературі поезія домінує над прозою, тобто емоція превалує над тривалим інтелектуальним зусиллям», крім того, «поезія мобільніша від прози – вона швидше реагує на зміни» [55, с. 8].

Аксиологічна картина світу, в основі фрагментів якої перебувають оніми, утворює спосіб неповторного світобачення. Кожна людина сприймає та відображає дійсність, ураховуючи соціальний, індивідуальний, суспільний досвід. У центрі оцінної картини світу постають окремі особи, суспільні, культурні групи, держави й народи. У ній перехрещуються мовна свідомість, дійсність і мова як засіб виявлення знань про світ. У такий спосіб вербалізується ставлення до світу, спрямоване естетичною платформою, якої дотримуються митці. Утворений за допомогою засобів певної мови на основі специфічного відчуття та розуміння дійсності, аксіологічний образ світу є своєрідною інтерпретацією людини та довкілля.

Розгляд антропонімів, виявлених у творах постмодерністського періоду, указує на те, що в них імена іншомовного походження переважають над власне українськими. Зіставляючи генеалогічні особливості запозиченої антропонімії в поетичних текстах постмодерністів, відзначимо, що джерелами низки антропонімів здебільшого є романо-германські мови: *Лілі*

Марлен, ти не росла в совку, ти взагалі не знаєш, що це (С. Жадан «Лілі Марлен»). У наведеному прикладі йдеться про назву відомої пісні часів Першої світової війни (на вірші німецького автора Х. Ляйпа), в основу якої покладено контамінацію двох жіночих імен (*Лілі* та *Марлен*) та яка здобула популярність серед тодішніх вояків усіх фронтів. Семантична опозиція *Лілі Марлен* – *совок* означає протиставлення не конкретної особи радянському соціуму, а всього буржуазного суспільства – тоталітарному устрою часів радянської влади. Тому вказаний антропонім набуває позитивної оцінної (соціальної) конотації як мовний знак західної цивілізації.

Протиставлення *Схід–Захід*, характерне для текстів постмодерністів, реалізовано в текстах Ю. Андруховича через уявну мандрівку містом і називання імен відомих архітекторів, які зробили внесок у створення архітектурної неповторності Львова. У такий спосіб вербалізовано етичний жест схиляння перед генієм італійського мистецтва: *Могильний каламут застояного двору без жалю шматуєм непоштиво: Ренесанс! Італія! о диво! Славен будь, Амврозіо Прихильний!* (“Туристи у старому дворі”). Антропонім *Амврозіо Прихильний* набуває позитивної естетичної оцінки завдяки контекстуальному сусідству з прикметником *славен*.

Основними номінативними тенденціями антропонімікону цього періоду стали: автономний ужиток імен по батькові, збільшення кількості прізвищ (що відображає зміни комунікативної традиції в суспільстві загалом), а також використання антропонімічних моделей із жіночим компонентом як відгук на актуальні тенденції фемінізації суспільства. Аналіз поетичних текстів постмодерністського періоду указує на те, що антропонімікон модерністських текстів сформовано за такими структурними моделями:

а) однолексемні, на що вказують, зокрема, на чоловічі імена: *Сашко, Юрко*; жіночі імена (*Марія, Натаха, Рая*); прізвища: *Потебня, Коваль, Білодід*;

б) дволексемні, побудовані на основі прізвищ й імен (ураховуючи й трансформовані оніми): *Карла-Марла, Звонімір Бобан, Неборак*.

Антропонімна лексика в поезіях постмодерністів відображає небажання створювати пафос, який традиційно супроводжує уявлення про людину як центр Усесвіту, міру всіх речей, а також носія високого й естетичного. Семантико-синтаксичні зв'язки прізвищ знаних поетів зі словами на позначення натуралістичних явищ спричинюють їхню негативну конотацію, актуалізацію сенсорної оцінки зі знаком мінус: *І небесна ворона обкрапає Неборака* (О. Ірванець «Ми помрем не в Парижі, бо ми взагалі не помремо»).

Світоглядна, оцінна неоднозначність постмодернізму (він функціонує в мистецтві, розгортаючи іронію, оригінальність образного мислення) приводить до спотворення форми прізвищ та імен видатних людей, зокрема ідеологічних авторитетів. Словесна творчість виражає переоцінку вартостей, зміну оцінної конотації антропонімів із позитивної на негативну: *Карло-Марло, старий, послухай, тарабарська твоя борода поділила від вуха до вуха нашу долю на раз і два* (І. Бондар-Терещенко «Капітал»). Ім'я теоретика комунізму К. Маркса у контексті слів *старий, борода* наштовхує на асоціації з анахронічністю, неактуальністю панівної донедавна ідеології. Незаперечною є антропонімна новаційність аналізованих текстів, оригінальних не тільки за змістом, а й за формою.

Український модернізм характеризують як художню реакцію на втому літератури від суспільно-громадських цінностей, на які зорієнтоване здебільшого реалістичне мистецтво. Суспільне й культурне становище України в ХХ ст. призвели до утворення в національному літературному дискурсі естетики художнього слова, в основі якої перебувала народнопоетична та класична традиція та відповідні їй часові тенденції. Постмодернізм відреагував на втому культури від естетики заглибленням у натуралістичне, антиестетичне, що втілилось у формування принципово іншої художності. Антропоніми-ідеологеми зазнають оцінної трансформації шляхом додавання до імен осіб вигаданих прізвищ: *Червоним квадратом*

впресовано в груди мовчальну машину машину порівнянь і узагальнень Карла Маркса і Фрідріха Тампакса (В. Цибулько «О формо крику»). У наведеному прикладі прізвище *Енгельс*, яке належить теоретику соціалізму, замінено назвою гігієнічного засобу (уперше його запатентували лікарі Е. Хаас і М. Дан). У такий спосіб онім *Фрідрих* набуває негативного натуралістичного звучання та відбувається девалоризація постаті знаного ідеолога.

Національний менталітет, який є неповторним, спрямовує особливості образу світу, який поєднує універсальне з національним, відображене в мовних формах. У кожній самостійній сфері людського пізнання (міфології, релігії, науці) є особливі засоби світовідтворення, призми, крізь які носії мови бачать світ. У результаті структуруються відповідні картини світу – міфологічні, релігійні, філософські, наукові. Л. Лебедева наголошує на тому, що мовна не перебуває на одному шаблі зі спеціальними картинами світу. Вона спричинює їхнє формування: людина розуміє світ і себе завдяки мові, у якій зберігається загальнолюдський і загальнонаціональний суспільно-історичний досвід [16, с. 9].

Мовна картина світу постмодерністів не пропонує пояснення існування, а формує текст як еквівалент дійсності задля аксіологічної гри. У такий спосіб зазнають нівеляції національні та загальнолюдські вартості. Наприклад, прізвище *Потебня*, що є мовним сигналом становлення національної лінгвістики ХІХ ст., І. Бондар-Терещенко трансформує за допомогою графічних знаків латиниці на *Posтебня*. Прізвище французького філософа Ж. Дерріди стає прикладкою до слів *коза* (*Коза-Деріда*), у чому допомагає культуронім – назва української народної казки «Коза-дереза». Постмодернізм не так відкидає цінності, як визнає їхню варіативність, яку можна розгорнути через словесно-художню інтерпретацію імен знаних людей.

У гносеологічному плані домінантним у картині світу постмодерністів є аксіологічний плюралізм, змішування різних традицій і норм, свідомо зміна та трансформація граничних полюсів, які формують звичні орієнтири в житті

людини. Суб'єктом пізнавального процесу та когнітивних практик є антропологічний тип, на який орієнтований постмодерн. Ним є інтелектуал, вільний від догмату культурних норм і традицій, що усвідомлює їх умовність, щирий у відношенні до власних природних інстинктів, цінує споживання, зокрема інформації. Такий тип володіє правилами мовної гри.

Контекстуальна взаємодія антропонімних знаків різних суспільних сфер, культур, оцінних стратегій, інтерпретацій у багатотекстовому просторі світоглядної взаємодії – усі ці риси постмодерністського світорозуміння тісно пов'язані з трансформаційними процесами в аксіосфері культури епохи постмодерну: *В тридцятому ще жив нещасний Фройд. Єфремова ж уже тягли до суду* (В. Неборак «В тридцятому ще жив нещасний Фройд»).

3. Фройд відомий як основоположник психоаналізу, який справив помітний вплив на розвиток природничих і гуманітарних наук. Поєднання антропоніма *Фройд* з епітетом *нещасний* акцентує увагу не на геніальності психоаналітика, а робить постать визнаного авторитета звичайною, пересічною та навіть жалюгідною людиною. Мовно-аксіологічна платформа постмодернізму засвідчує, що немає нічого оцінно усталеного, стабільно вартісного, раз і назавжди оцінно визначеного.

У мовній естетиці постмодернізму реалізовано такі підходи до художнього зображення: мозаїчність, еkleктичність, поєднання несумісного. Співзвучні антропоніми *Хоткевич* (прізвище українського письменника, актора, режисера, музиканта) та *Хоттабич* (ім'я персонажа казки Л. Лагіна) в поетичному тексті І. Бондаря-Терещенка ужито як загальні назви. Вони утворюють okazіональні сполучення з номенами отруйних речовин, тому набувають негативної утилітарної конотації (поняттєвий оператор «шкідливий»): *Заман-зарин хоттабичу столичний іприт-фосген хоткевичу каблучний* («Кляра»). Тлумачення оцінки цих онімів вимагає фонових знань. *Зарин*, *заман* й *іприт* – це отруйні речовини нервово-паралітичної дії, а *іприт* – шкірної.

В умовах переорієнтації суспільної свідомості відбувається формування іронічного звучання, що позначається на оцінках постатей знаних письменників, перед якими традиційно шанобливо схилялися. Грою з антропонімами постмодерне мовомислення переорієнтовує уявлення про талановитих людей на буденні реєстри, довільно інтерпретує обставини життя обраних, приписує їм невластиві їхньому способу існування дії: *А Лев Толстой склить-таки побиті вікна в синагозі* (В. Цибулько «Текст без героя»). Відомо, наприклад, що Л. Толстой дійсно кілька разів відвідував московську синагогу, проте з метою взяти у раввина Мінора уроки давньоєврейської мови.

Жіночі імена, які є знаковими в українській лінгвокультурі й оточені позитивними естетичними асоціаціями, зазнають оцінної трансформації, набувають негативного прирощення сенсу. Антропонім *Роксолана* (дружина турецького султана Сулеймана I) в поезії О. Ірванця вжито у множині на позначення представниць найдавнішої жіночої професії: *Твої Роксолани поїд «Брістолями» йдуть заміж по п'ять разів за ніч* («Від Дону до Сяну»). «Брістоль» – спільна назва готелів, розташованих в Івано-Франківську, Львові й Одесі.

Прізвища жінок, до яких був прихильний Т. Шевченко і яким він присвятив низку художніх творів (*Рєпніна, Полусмакова*), стають носіями негативної конотації. Це відбувається завдяки сенсорно-естетичній оцінці, яку формують густативні образи: у них актуалізовано уявлення про невиразні на смак рослини (*pina*), що викликають асоціації з непривабливістю існування: *Якась вона, Тарасе Григоровичу, ця наша жистнь невкусна – суцільні тобі Рєпніни та Полусмакови* («Лист до Т. Г. Шевченка»).

Для онімікону постмодерністських творів характерна також актуалізація релігійної тематики в дусі духовного відродженням України на межі ХХ та в ХХІ ст. Тому звертаємо увагу на прецедентні імена Біблії, які репрезентують сакральний християнський культурний простір: *Туалети і*

фрески. Колишня зоря закотилась у тлін, мов Марія у чорнім (Ю. Андрухович «Туалети і фрески»). У наведеному контексті мовні знаки високого стилю (*Марія, зоря, фрески*) поєднані зі словами зниженої утилітарної семантики (*туалети*). Із позицій постмодернізму, увесь світ – текстова гра, у якій правила народжуються на очах. Вони й організують, вибудовують словесно-аксіологічну гру.

Письменник оперує мовними знаками і, створюючи все нові й нові інтерпретації, вибудовує нову оцінну версію світобуття. Інтертекстуальна природа таких імен є прозорою. Усі вони пов'язані з ментальним сценарієм про життя Ісуса Христа. Поєднання в складі генітивної метафори імені Діви Марії з лексемою на позначення оптичних засобів для покращення зору (*лінза*) вказує на ставлення до християнського вчення як штучного у своїй традиційності, проте такого, що змінює погляд на світ: *Лише нерухоме небо, небо собі згори лінзами Богородиці зазира до осель* (С. Жадан «Лише нерухоме небо»). У зазначений спосіб традиційно позитивно забарвлений онім *Богородиця* (релігійна, ширше – світоглядна конотація) прямує до амбівалентної оцінки.

Ємний сакральною семантикою міфоантропонім *Марія* використано з метою оскарження негативних наслідків світової цивілізації. Позитивну світоглядну оцінку вказаного жіночого імені конкретизовано в контексті зображення глобальних світових процесів: *Диявол, Маріє, – чорний кравець із Бронкса, в легені йому залито вогонь, в очах йому тане бронза. Всі потоки, Маріє, всі побережжя морів перестуджені, мовби горла малих дітей* (С. Жадан «Чорний кравець із Бронкса»). Художнє мовомислення постмодерністів акцентує передусім кризу західного раціоналізму й ідеалу загального прогресу, адже кожному подію мотивують цінності.

Оцінка як одна з найважливіших сторін пізнавальної активності зафіксована в семантичній структурі слова. Вона бере участь в описі умов слововживання, його прагматики. Певні різновиди емотивного забарвлення, стильові та контекстуальні особливості вживання є наслідком того, що

значення співвіднесено з прагматикою слова. Тому в оцінці семантичний і прагматичний аспекти поєднані, а функціонування вказує на взаємодію семантики та прагматики [6, с. 203]. На тлумачення оцінки як однієї з найважливіших функцій мови, «навколо яких створюється словник мови, його фразеологічні засоби і граматики», натрапляємо в дослідженнях Н. Шведової [23, с.30].

Мовомислення постмодернізму – це особливий погляд на світ, специфічне світосприйняття, характерне для людини нової епохи – постмодерну. Мовна гра виявляється в оцінній рівноправності сакрального та буденного. Міфоантропоніми *Адам* та *Єва* поети використовують у множині, прирівнюючи сакральні постаті та звичайних людей. У такий спосіб аналізовані оніми перестають бути носіями високого стилю висловлювання. Конотацію цих власних назв програмує амбівалентна оцінка: *По литки по стегна по груди по плечі по очі легкі золотисті одежі адамів та єв піском шелестять прибережним до самої ночі* (А. Кичинський «Наприкінці літа наприкінці літнього дня»).

Контекстуально взаємодіючи з мовними знаками тілесності (пор.: *литки, стегна, плечі*), сакральні імена наближаються до площини реальної, на відміну від міфічної, дійсності, чому сприяють, зокрема, і запахові образи: *Ми надто близько – марний знак, той запах Єви – не інакше!* (Ю. Андрухович «А це така любовна гра»). Мозаїчність аксіологічної картини світу постмодернізму, її оцінний плюралізм спирається на алюзії Святого Письма, що спостерігаємо, зокрема, в поезії А. Кичинського: *Вимерзло все, навіть сльози Авеля більше нема. Каїнів, Боже, кишма!* («Вимерзло все»). Книжний і реальний світ переплітаються в оцінному багатоголоссі, у сучасних реаліях відшукано світоглядні паралелі з Біблією, а негативну морально-етичну оцінку носіїв зла поглиблено за допомогою прислівника *кишма*.

Аксіологічність художнього мовлення визначають іронія, пародійність, перегляд традиційних естетичних цінностей, плюралізм вартостей, а також

гедонізм, що витісняє категорію трагічного з естетичної площини. Вербальна структура текстів відображає естетизацію потворного, змішування жанрів, високого та низького, елітарної та масової культури. В аксіологічній картині світу постмодернізму актуалізовано також одиниці міфоантропонімікону не тільки християнства, а й інших світових релігій. У вірші С. Жадана «Будда сидів на високій могилі» онім *Будда*, який є мовним знаком світогляду буддизму, уміщено в один контекст зі співзвучною загальною назвою виду бур'янів – *будяк*. У такий спосіб відбувається оцінне міксування словесних площин сакрального та профанного, зниження першого до рівня другого: *Будда сидів на високій могилі, Будда споглядав будяків цвітіння*.

Перевертання оцінок в іронічній грі з традиційними буттєвими вартостями (життя – благо, смерть – зло) актуалізує імена грецького й українського походження. Міфоантропонімікон легендів і міфів Давньої Греції стає поштовхом до надання оцінного забарвлення оніму *Харитон*, співзвучному з прецедентним іменем перевізника душ померлих *Хароном*. У семантико-синтаксичних зв'язках із прикметником *веселий* питома власна назва реалізує смислове прирощення зі знаком *плюс* й утилітарну оцінку (поняттєвий оператор «корисний»): *Кому, – кричить, – на той бік, у заріччя? – Веселий перевізник Харитон* (О. Ірванець «Юркові, самому собі й Вікторові»).

На формування оцінки розраховано театралізацію сучасної культури, орієнтованість на масову культуру, як і споживчу естетику. Дискурс постмодернізму, актуалізуючи інтертекстуальність, створює оцінний мікс історій реальних людей і міфічних постатей, які належать різним епохам, репрезентують реальний і книжний універсум. У вірші І. Бондаря-Терещенка «Дует» поставлено поряд прізвище французького актора, кіносценариста й продюсера А. Делона й співзвучне вказаному оніму ім'я героїні християнського міфу Старого Заповіту про Самсона й Далілу: *Переконував делон далілу щоб спустилася вона в долину*. Аксіологічну гру підкріплює звукосемантична.

Отже, в аксіологічній картині світу постмодерністів актуалізовано антропоніми й міфоантропоніми українського й іншомовного походження, у семантичній структурі яких трансформовано оцінку на протилежну. Таке явище пов'язано зі зміною ієрархії вартостей, скиданням з п'єдесталу носіїв ідеологій, які виявилися неефективними, та переосмисленням сенсу кохання, буття, культурних і цивілізаційних досягнень.

2.2. Оцінні характеристики топонімів у постмодернізмі

Топоніми є одним із найбільш оцінно навантажених у поезії розрядів власних назв, адже їхню роль не обмежує позначення місця дії. Не тільки денотативна чи конотативна семантика зумовлює функції цих онімів. Зазначений розряд власних назв реалізує аксіологічні можливості, що спричинює ефективну взаємодію автора й реципієнта. Комунікативним посередником такого процесу є художній текст. Проте не менше значення має й контекст, відомий носіям лінгвокультури. Цікавим джерелом для вивчення прагматики онімів є постмодерний художній дискурс. Він постає як лінгвосоціокультурне явище, яке відтворює аксіологічну картину світу з її мінливістю, міфопоетичністю, фрагментарністю. Важливе значення в ній має ірраціональність, гіперсимволічність, а також амбівалентність й інтертекстуальність зображення [36, с. 351]. Значної ваги в процесі оцінки дійсності набувають культурні конотації та відповідні їм прагматичні можливості. Як прецедентне ім'я топонім актуалізує фонову інформацію, актуалізуючи культурну пам'ять [36, с. 352].

Найчастіше використання в художніх творах топонімів, які територіально описують батьківщину письменника, свідчить про його емоційне ставлення до географічних об'єктів, які його оточують в момент написання творів. Топоніми можуть вербалізувати ностальгійні спогади. Такі явища спостерігаємо і в поетичних творах постмодерністів. Досліджуючи топоніміку їхньої поетичної спадщини, потрібно зауважити,

що здебільшого поети використовують топоніми, які є назвами міст (астіоніми), сіл, селищ (комоніми). Річ у тім, що більшість географічних назв, ужитих у цих текстах, є назвами об'єктів як рідного, так і неукраїнського простору: *Київ, Харків, Львів, Житомир – Москва, Петербург, Осло, Невада, Відень* та ін. Наприклад, якщо розгалужений «тематичний діапазон поезій О. Ірванця обмежений часовими рамками» [14, с. 10], то географічний простір його творів, який маркують топоніми, розлогий. О. Ірванець є одним із сучасних поетів, чий текст не побудовано на просторовій топонімічній конкретизації, що цілком домірне поезиці постмодернізму: «У децентрованому просторі постмодернізму, у якому світ є хаосом, не існує ні домінанти, ні периферії, поняття «центр» зникає» [14, с. 351]. До своєї поезії поет активно залучає хороніми (*Україна, Закарпаття, Білорусь; Бангладеш, Естонія, Болівія, Грузія, Європа, Колумбія, Канада*, а також *Лівія, Латвія, Нікарагуа, Сомалі, Росія, Туркменія*). Поширеними є також астіоніми (*Київ, Бровари, Рівне, Донецьк, Франківськ; Москва, Алма-Ата, Берлін, Відень, як і Лісабон, Копенгаген, Мінськ, Лондон, Львів, Сакраменто, Париж*).

Найуживанішими є географічні найменування *Україна* та *Європа*. Слово *Європа* може бути відправною точкою руху, водночас виступаючи об'єктом порівняння, яке увиразнюють означення. Цей топонім є носієм негативної оцінки, бо перебуває в семантико-синтаксичних зв'язках з епітетом зниженого звучання *порепаний: З розпоротої на прапори, порепаної Європи я мріяв давно утекти до тебе, незаймана, біла, цютлива моя Антарктидо!* (О. Ірванець «Антарктида»).

Не можна забувати про те, що картина світу є результатом усієї духовної активності людини. До компонентів цієї картини долучають лексичні парадигми, побудовані за принципом організації лексико-семантичних груп, а також синонімічні ряди та семантичні поля, об'єднані навколо слів-понять; асоціативно-семантичні поля [10, с. 98]. Топонім *Україна* в поезії Ю. Андруховича «Україна ж – це країна бароко» інтегрує навколо себе лексеми та словосполучення на позначення безладу, руйнування,

недоглянутості: *житла хворі, уламки, руїна*. Указане слово втрачає своє позитивно забарвлене асоціативне поле, у якому домінує естетична оцінка. Деестетизація українського світу означає втрату його цінності для ліричного суб'єкта. Називаючи евфемістично батьківщину *країною бароко*, автор реалізує іронічний підхід до *свого* світу (недаремно бароко метафорично називають дитиною красуні-матері та потвори-батька): *Україна ж – це країна бароко. Мандрувати нею – для ока втіха. І тому западає спокуса в око: зруйнувати все*. Онім *Україна* набуває амбівалентної оцінки.

Аналізуючи основні та другорядні засоби вираження категорії оцінки, М. Михальченко наголошує, що потрібно співвідносити їх з оцінною шкалою. Як периферійні потрібно розглядати ті, що пов'язані з остаточними елементами шкали [17]. Мовна оцінка становить нормативно або ситуативно опосередкований спосіб розуміння та відображення об'єктивно виражених відмінностей в оцінках. Поетичні твори постмодерністів засвідчують опозицію топонімів за принципом *свій – чужий*. Топонімічна площа *свого* перебуває не на позитивному, як би мало очікуватися, а на негативному оцінному полюсі. Власна назва *Чоп* (прикордонне місто) в оцінному струмені постмодернізму позначає точку довгоочікуваного виходу за межі брудної в усіх відношеннях країни. Словосполучення *чищення балеток* створює контекстуальне тло для негативної оцінної конотації цього астіоніма: рідне означає нецивілізоване: *Дай Бог проскочить Чоп а там почати з чищення балеток а потім крізь етап взування таки пробитися у люди* (В. Цибулько «Видоювання порожнечі»). У такий спосіб відбувається деестетизація українського обширу.

Утрачаючи традиційний ореол емоційної спорідненості з Україною, патріотичної причетності до неї, топоніми українського географічного простору переміщено на негативний полюс не тільки утилітарної, а також і морально-етичної оцінки. Експресія поблажливості, яка межує з презирством, наповнює вербальні контексти, у межах яких трансльовано оцінку урбаністичного простору батьківщини: *Як хмільно танцює Харків –*

місто байстрюків (С. Жадан «Це просто день, що врубується в простір»). Девалоризацію України зумовлює деградація її населення (пор. словосполучення *хмільно танцює*).

Негативізація стосується й чужого топонімічного обширу. Як і будь-який топонім, слово *Москва* в українській поезії виконує номінативну функцію, яка виявляється основною. Її помітно в усній народній творчості, текстах давнини. Географічну семантику астіоніма *Москва* конкретизують власні назви об'єктів міського простору, наприклад: *Ці слова я не викричав на Арбаті – десь вони замерзли понад Москвою* (Ю. Андрухович «Ветерани, що пишуть вірші, скарги»). Проте в поезії акцентовано насамперед оцінну конотацію цього оніма. Лексичне значення слова *Москва* в поезії Ю. Андруховича «Ваня Каїн» зазнає певних конотацій. Указаний топонім створює інший напрямок семантичного руху поезії, ніж «Пісня про Батьківщину» В. Лебедева-Кумача, ідеологічно функціональна за радянських часів: *Мій косоворотий темний роте, в Бога просиш різки, наче ласки, знов на стайнях батогом пороти від Москви до самих до Аляски.* (Ю. Андрухович). У згаданому прецедентному тексті, написаному російською мовою, *Москва* є точкою відліку соціального простору (*где так вольно дышит человек*). В аналізованій українській поезії цей астіонім змінює позитивну ідеологічну оцінку на негативну. Онім *Москва* використано для формування семантики порушення людських прав і свобод, яку виносить на поверхню дієслово на позначення насильницької дії *пороти*.

Відомо, що топонім *Москва* сформовано як культурологічне й ідеологічне поняття. До таких концептів належать власні назви, що відображають історію, традиції, ширше – культуру певної країни, народу. Історія творення цього міста, його мистецтво, які створюють відомі москвичі, зафіксовані в культурній пам'яті кожного росіянина. Проте в поезії українського постмодернізму це місто схарактеризовано одночасно з позитивного й негативного боків. Таку подвійність формує природа концептуальної картини світу – через поняття універсальності й

індивідуальності. Таку оцінку підтримує контекст української історії, у якій Росія відіграла (і відіграє сьогодні) негативну роль.

Асоціативно-семантичне поле оніма *Москва* може не бути конкретизованим за допомогою назв вулиць, проспектів, зупинок. Автори називають лише категорії морально деградованих людей, імена яких носять стратегічні лінії, станції та ін.: *шахраї, поганці, таті, убивці*. У такий спосіб аналізований астіонім набуває негативної морально-етичної оцінки, яка постає в конотації слова (Ю. Андрухович «А тим часом я мандрую Москвою»).

У поетичному дискурсі українських постмодерністів уживання топоніма *Москва* супроводжують антропоніми. В іронічному стилістичному ключі поети неначе проводять топонімічно-антропономічні паралелі між назвою місцевості та особою, яка звідти родом чи мешкала там (поети, митці загалом та ін.): *Або Юрко – колишній грубас в Москві послом був бубабістським, а може, й резидентом* (В. Неборак «Посол бубабістський»).

Негативна переоцінка топоніма *Москва* відбувається в поезії О. Ірванця, де в іронічному сенсі представлено одну з подій часів виборчої кампанії. Путін приїхав до Криму, щоб урочисто відкрити разом із Кучмою поромну переправу через Керченську протоку, що мало б символізувати зміцнення стосунків з Росією. Автор намагається нагадати, що таке зближення – фікція, адже ще рік тому, щоб приєднати о.Тузлу, росіяни насипали дамбу. Явище постмодернізму, спрямоване на тотальну переоцінку цінностей, іноді до повного заперечення цієї дійсності призводить до творення нового ідеологічного забарвлення топоніма, а заперечення факту важливості цих подій.

Для створення комічного ефекту використано бурлеск – зустріч глав держав зображено як катання двох *хлопчиків* на *поромчику*. Зниження стилю сформовано на основі іронії на межі з сарказмом. Відразу ж виникає іронічне ставлення до всіх героїв події і комічний ефект на його основі: *Там, де вчора*

наспалась дамба, вже сьогодні плаває пором. Це тому, що із Москви одному хлопчику захотілось покататись на поромчику (О. Ірванець).

У досліджуваних поетичних текстах є випадки вживання бестіарного сенсу аналізованої лексеми, асоційованої зі псами: *Вся Москва для тебе гавкає псами* (Ю. Андрухович «Москва»). Зауважуємо також проведення давно відомої паралелі *Москва – Сибір*, яка є продуцентом семантики насильства, катування, порушення прав людини: *А мати-Троя приносить в жертву і себе, і нас, і воскресає, родить і ростить, і знову жертвує дітей Ваалу, Москві, Караганді, лісопвалу?»* (В. Неборак «Мати-Троя»).

Сучасні тлумачення мовної картини світу з погляду Ю. Апресяна коротко можна окреслити так: кожна мова відображає певний спосіб сприйняття та концептуалізації світу. Відбиті в ній значення створюють певну систему поглядів, тобто колективну філософію, вироблену для всіх носіїв мови. Характерний для кожної мови спосіб концептуалізації дійсності має й загальні, і національно специфічні риси, тому носії різних мов сприймають світ по-різному, залежно від своїх мов [2, с. 43]. Традиційно власну назву *Україна* у вітчизняній поезії супроводжував ореол пієтету, шанобливого ставлення. Оцінка топоніма *Україна* в поезії постмодернізму є амбівалентною, адже, з одного боку, це рідна земля, Батьківщина, а з іншого, це держава, життєвий рівень у якій невисокий. Тому висловлюється негативна оцінка такого стану речей. Онім *Україна* виконує функцію об'єкта зіставлення: *Те, що Україні не вдається, несподівано зробила Грузія; Україна – не Росія, знаємо. Й не Естонія, й не Латвія, й не Грузія. Ех, шкода, – Україна не Туркменія! Україна – не Курили* (О. Ірванець «Україна – не Росі»).

У суб'єктно-предикатних метафорах назви держав використовують не просто як мовні знаки *чужого* простору. Вони служать відображенню взаємооберненості, інтерпретованості сутностей, окресленню ідеї множинності, як і варіативності світобуття та його пояснень: *Америка – це*

помилкова Індія і коли на нашому шляху трапляються похибки курсу, ми відкриваємо новий континент (О. Короташ «Творити мовчання»).

В аспекті нівелювання категорії трагічного, що спостерігаємо в постмодернізмі, перебуває зіставлення України з іншими державами, які зазнали екологічних лих. Таке порівняння виражене через топоніми, яким не властиве називання оніма лише для позначення географічного об'єкта. У такий спосіб топонім *Чорнобиль* спрямовано на амбівалентну утилітарну оцінку: *Нам не стане на заваді вибух ядерний в Неваді, бо у нас Чорнобиль є – хоч маленьке, та своє!* (О. Ірванець «Чорнобиль»).

У процесі структурування аксіологічної картини світу іронічна поезія О. Ірванця дає відповіді на непрості й актуальні соціальні питання. Патріотизм, любов до держави, її возвеличення та піднесення притаманне для творчості неоромантиків, зокрема вірш В. Сосюри «Любіть Україну». Він є виразником ідеї возвеличення палкої залюбленості українців у рідний край, Батьківщину. На початку ХХІ ст. актуальним стає схиляння перед західним світом і прагнення українського суспільства бути схожим на нього. В іронічному контексті цей заклик любити Сполучені Штати Америки постає в поезії О. Ірванця «Любіть Охлахому»: *Любіть Охлахому! Вночі і в обід, Як неньку і дедді достоту. Любіть Індіану! Й так само Любіть Північну й Південну Дакоту.*

Утілити в життя цю любов до перелічених автором штатів неможливо, адже більшість українців навіть не знає значення цих слів. Не можна любити те, чого не знаєш. Це пародія на вірш В. Сосюри про патріотичну ідею та ідеологічні стереотипи. Ірванець не заперечує почуття патріотизму, а лише протестує проти його стандартизації й одночасно сміється із захоплення західними реаліями.

Гідроніми *Дон* і *Сян* у вірші П. Чубинського, як і у творах О. Ірванця, використано на окреслення територіальних меж. Таку ж функцію виконують й інші одиниці топонімічного ряду, тобто гідроніми *Тигр*, *Евфрат*: *Від Тігра з Евфратом лежиш аж до Осло й Баранович* (О. Ірванець «Від Тігра з

Ефратом»). Таку мовну гру можна кваліфікувати як просторову. Поет у такий спосіб розширює територіальні межі своєї країни. Яскраву мовну гру з нотками іронії, у якій використано співзвучність топонімів й антропонімів, вибудовує А. Кичинський на основі топонімів різних місцевостей (*І Крим, і Рим, і Римарук, і рима «рук» до слова «крук»*). Разом з образними уявленнями створено емоційну оцінку.

Отже, поети-постмодерністи активно залучають топоніми (переважно хороніми й астіоніми) до мовної гри, пов'язаної не тільки з оцінністю, а й інтертектуальністю. Указана група власних назв яскраво підкреслює унікальність і колоритність оригінальних текстів письменників цієї доби. Залежно від характеру оцінної ситуації, яка стосується вживання топонімів, можна виділити різні види оцінок, виявлених у поезії постмодерністів:

а) раціональна, що виникає через ставлення до об'єкта дійсності через логічні судження;

б) емотивна (є вираженням почуттів або ставлення суб'єкта до предмета оцінювання та є частиною конотативної семантики);

3) раціонально-емотивна (з'являється на тлі поєднання емоційної та раціональної сфери, виникає тоді, коли судження та переживання органічно переплітаються в одне ціле).

2.3. Аксіологічні параметри загальних назв у текстах постмодерністів

Проблема дослідження сучасного письменства охоплює поле науково-літературних дискусій, у центрі яких опиняються тексти поетів-постмодерністів. Основними рисами аксіологічної картини світу, яку вони створили, стали: руйнація штампів, заперечення застарілих цінностей або цілковите їх неприйняття. Вербалізація аксіологічної картини світу допомагає поширити інформацію про світосприйняття іншим носіям мови, донести до них нові оцінні нашарування окремих слів, їх груп, семантичних полів та осмислити систему знань про дійсність.

У цьому контексті аксіологічна картина світу постмодерністів зображує нову оцінку реальності: під пером постмодерністів уявлення про авторитети, доктрини, ідеологічні приписи набувають іншого характеру. Її елементи переходять із поля позитивної в негативну інтерпретацію, сприяючи зміні культурних, ідеологічних цінностей та соціальної оцінки дійсності загалом. На прикладах поезій постмодерністів можна спостерігати зміни в оцінній свідомості сучасного українського суспільства. Таке явище демонструє лексика темпоральної групи, слова на позначення інтимних переживань, а також загальні назви на позначення батьківщини. Темпоральні слова є засобом творення аксіологічної картини світу сучасного мовомистецтва, у якому світ зображується таким, яким його пізнає людина крізь призму опозиції життя та смерті. Картина світу є витвором людської діяльності, але ця діяльність не фізична, а оцінно-пізнавальна. Вона відображає світорозуміння й інтерпретацію буттєвих закономірностей.

Периферійну зону семантичного поля темпоральності утворюють словесні образи часу. Такі поетичні елементи створюють причетність до соціокультурного середовища, яке пов'язане з переоцінкою усталених вартостей. Проекція темпоральної семантики на соціокультурний обшир творить нову постмодерністську картину світу. Оцінність лексики темпоральної групи змінює стилістичне перекодування: *Стогне простір, привалений часом. І залізом посвистує смерть* (А. Кичинський «Процес»). У цьому випадку оцінно інтерпретовано суспільний часопростір, неспроможний захистити людину. Автор не вірить у прогресивні зміни, тому відбувається негативізація уявлень про соціум (завдяки метафоричній конструкції *залізом посвистує смерть*). У такий спосіб соціальний простір зображено таким, що неспроможним захистити людину, яка перебуває в умовах війни та постійної загрози життю.

Постмодернізм як культурна епоха специфічна тим, що становить унікальний приклад самопізнання культури, увібрала в себе досвід попередніх епох, має основним вектором свого розвитку не заперечення, але

прийняття різновимірних світоглядних, аксіологічних і естетичних парадигм та відзначається особливим ставленням до часу.

Естетичний вимір постмодернізму відкидає цінність історичного минулого, суспільного та культурного поступу, який кваліфікує як незначущий. І. Бондар-Терещенко інтерпретує історію брудною, що змінює її оцінку на негативну. У постмодерністських текстах історія зображена як орієнтир, що, на жаль, не вказує на прогресивний поступ людства, тому й не становить цінності: *Повним сном засинає залякане тіло, наче вимита з милом історія людства* (І. Бондар-Терещенко «Двигун»).

Постмодернізм є не просто етапом культурного розвитку, а якісно іншою формою його побутування. Постмодерністський спосіб світорозуміння є засобом толерантного вирішення проблем найрізноманітнішого плану, у результаті чого створено ґрунт для формування нової ментальності. Переінакшення життєвих цінностей відбувається разом із нашаруванням слів, семантика яких є близькою до значень *непотріб, мотлох, брукхт*. Знецінюється людське життя та змінюється загальне розуміння слова жити: *А буває, життя, як цеберка, повна стиглих вчорашніх помиїв* (І. Бондар-Терещенко «Вечірка»).

Поставлені в постмодернізмі запитання значущі для філософії. Художнє мовлення є наслідком аналізу сучасного кризового та прискореного світу. Відбувається розроблення теми відчуження людини в сучасну епоху, усвідомлення дискретності людини у світі, проникнення в глибини свідомості. Особливість постмодернізму в тому, що він уникає уніфікації і тоталітаризації, натомість проголошуючи множинність оцінки світобуття.

У свідомості українців життя постає як Божий дар, як святість. Постмодернізм же по-своєму трактує цей дар: життя асоційовано з помями (вода із залишками їжі та продуктів). До такої ж негативної сенсорно-естетичної оцінки вдається і В. Неборак. Поет створює деестетизовану сенсорно-естетичну оцінку існування, роблячи це за допомогою запахового образу та викликаючи неприємні асоціації, огиду: *Смердюче життя*

перетравлює кріт (В. Неборак «Голос»). Постмодернізм плюралістичний завдяки усвідомленню безперечної цінності різних концепцій і проєктів. Плюральність і множинність завжди мають позитивне значення, якщо зв'язок з історією й об'єктивною реальністю заперечують. Постмодерне мовомислення репрезентує в аналізованому слові негарзди існування, негативні зміни. Аксиологія уявлень про життя виявлена в соціальній оцінці дійсності.

Наслідком постмодерністської інтерпретації є розвиток часової семантики в площині пів року та частин доби. Образи осені, ночі традиційно вважалися представленням позитивної аксіології життя, естетизації довкілля. Постмодерністські тексти переглядають естетичні конотації, що супроводжують ці зображення. Відбувається певна деестетизація аксіологічного портрету осені: *Осіння ніч розхристана як гейша* (І. Бондар-Терещенко «Акт»). Асоціація з образом неохайної гейші (японської артистки, що розважає гостей і клієнтів) відображає втрату естетичної насолоди природою. Автор знецінює образи ночі та осені, уподібнюючи їх із носовою хусткою: *осіння отже ніч картата хустка (допіру був картатий носовик)*. Отже, поет створює негативну естетичну оцінку (супроводжувану емотивною) часопростору творчості.

У модернізмі ХХ ст. щастя кохання, подароване обраницею, переповнює ліричного героя та відображається в усьому навколишньому світі. Лірична героїня постає втіленням божественної краси та святості. Поезія постмодерністів наповнена принциповою недовірою до цього почуття, вона примітізує семантику слова *любов* до позначення простого фізіологічного акту: *І вже ти не козир-дівка бо випали: козиря шпильки з контрацептивами й жетонами на метро і йдеться про те де вмитися а зовсім любов не про* (І. Бондар-Терещенко «Жовтень»). Поезії постмодернізму насичені нотками розчарування в коханні. Спрямовуючись на естетичну переоцінку такого сильного почуття, автори зводять образи неземного та світлого почуття до брудного та земного.

Часто ліричні герої потайки мріють про те, щоб скоріше розлучитися зі своєю коханою: *Я фальшиво зрадію, кохана! І яма. І Рама. І рана*” (В. Неборак «Полю, як мені осточортіло»).

Семантику дієслова *любити* натуралізовано, приземлено. У його асоціативно-смісловому полі опиняються назви повсякденних, позбавлених естетики речей, за допомогою яких утворено ампліфікацію (*панчохи, черевики, запаска*), а також виробів із тіста, на асоціації з якими наштовхує деестетизоване тіло: *Я люблю твої руки, очі, корсетку, сукню з ліфом, сорочку, кавтан, запаску, а також панчохи і черевики. Я люблю твого тіла великодню паску* (В. Неборак «До пані Варвари Л.»).

Посттоталітарне суспільство, на яке взорує постмодернізм, має свій локус. Нівеляції зазнає така загальнолюдська вартість, як рідна земля, держава, у якій живеш, що позначається на оцінній семантиці слів *вітчизна, батьківщина*. Тема патріотизму є домінантною в поезії неоромантизму, де оспівано святість рідної землі, відбувається її звеличення та піднесення. Поети нового авангарду знаходять нові з погляду оцінки образні синтагми для визначення поняття *батьківщина*. Її метафорично схарактеризовано як *хату гріха*: *А потім виявиш що батьківщина це ти сам один і більше нікого нема* (В. Цибулько «Хата гріха»).

Постмодерністська спрямованість на подолання патріотичного пафосу викликає порівняння вітчизни з *східною* (твариною, схожою на невеликого дикобраза, покритого голками): *І до рідних дверей нам достукатись годі, і вітчизна немов східна* (Ю. Андрухович «Східна»). У такий спосіб розчиняється естетичний ореол, який традиційно супроводжує уявлення про землю, де народилася людина.

Соціальну перспективу, до якого наближається батьківщина, переповнює абсурд. Суспільно-патріотична оцінка дійсності зазнає певних змін. Для цього поет організовує звукосемантичну гру слів *батьківщина* й *тітківщина*. У такий спосіб знижено ступінь кровної спорідненості із рідною землею та відбувається зниження вартості батьківської землі: *Це коли ти*

говориш із Богом, а тебе підслуховують, бо ти, тітківщино, суцільна із вух, очей, із носів, язика, там, де закінчується твій язик, там закінчуєшся і ти. (В. Цибулько «Це коли ти говориш»).

Поети розгортають образи, постмодерні за сутністю, оскільки батьківщина – це не лише там, де завжди добре, але, на жаль, також там, де часто погано. Поруч із величністю батьківщини постають примітивні образи буденності, що унеможлиблює пієтет до рідної землі: *І хіба лише скаже правдиве батьківство: батьківщина, ботинок, або полуботок* (І. Бондар-Терещенко «Двигун»). Образ взуття – дуже важливий для розуміння цих текстів: зміна мовного коду (а значить, і фрагмента оцінної картини світу) дозволяє пережити одивнення, відчутти відхід від звичної манери письма. Зіставленням образу неньки-землі зі взуттям у складі метафори, побудованої на сурядних зв'язках, перекреслюється незначущість батьківщини. Потрібно звернути увагу на те, що лексема *полуботки* може бути вжитою у двох семантичних іпостасях: а) *чоботи з короткими халявами*; б) *український козацько-старшинський рід на Чернігівщині в XVII-XVIII ст. У XVIII столітті нащадки Павла Полуботка належали до найбагатших старшинських родів Гетьманщини. Зображення історії відбувається в іронічному контексті, який сигналізує про втрату сподівань на суспільний прогрес.*

Отже, унаслідок впливу соціокультурного контексту відбувається оцінна переінтерпретація лексики на позначення часу, а також інтимних і патріотичних почувань. Такі слова стають виразниками негативних естетичної, утилітарної та морально-етичної оцінок. У такий спосіб ці лексеми набувають індивідуальних особливостей, формуючи специфіку аксіологічної картини світу постмодерністів.

Висновки до розділу 2

Зміна семантики антропонімів та міфоантропонімів із позитивної на негативну зумовлена тим, що відбувається перебудова ієрархії вартостей, відкидання застарілих ідеологем, висловлення сумнівів щодо цивілізаційних досягнень. Постмодерністи приділяють увагу деміфологізації сформованих ідеалів через їх постійне обігрування та витворення власних антимифів.

Поети зосереджують увагу на топонімах, будуючи метафори й метонімії та ставлячи їх у сильну позицію рими. Оцінна характеристика топонімів у поетичних текстах постмодерністів зазнає певних змін, адже вживання власних назв спрямовано на реалізацію не лише номінативної або комунікативної мовних функцій. Хороніми (назви держав) й астіоніми (назви міст) постають як емотивно й оцінно забарвлені власні імена.

Оніми вбирають у себе ознаки порушення аксіологічних традицій, змінюючи в структурі конотації слів оцінки на протилежні чи прямуючи до амбівалентної семантики. На їх основі побудовано метафори, які сприяють побудові оцінної картини світу. Створюючи оцінні прирощення власних назв, автори розширюють семантичні параметри онімів. Такі підходи доводять, що одиниці топонімного простору мають невичерпні ресурси для розв'язання художніх завдань постмодернізму.

Матеріалом для переінтерпретації оцінки стають і загальні назви, що позначають часові, патріотичні й інтимні почуття. Поетику постмодернізму спрямовано здебільшого на зміну усталених вартостей, що виявляється переважно в ідеологічній і соціальній, а також сенсорній, утилітарній оцінках. Для досягнення аксіологічної мети письменники послуговуються різними прийомами мовної гри, яка часто перебуває в інтертекстуальній площині.

ВИСНОВКИ

Аналіз літератури, яка становить теоретико-методологічну базу дослідження, засвідчує те, що аксіологічний підхід до вивчення мови та мовної свідомості сприяє отриманню достовірних відомостей про ціннісну картину світу сучасної поезії, її моральних настанов і світоглядних орієнтирів.

Ціннісну картину світу реконструюють шляхом аналізу взаємопов'язаних оцінних слів, суджень, асоціацій. У мовній свідомості та ціннісній картині світу представлені найбільш важливі для загальнолюдської і національної культури сенси й оцінки.

Аксіологічна картина світу – це образ дійсності, створений крізь призму оцінок. Лінгвістичні дослідження засвідчують, що оцінки бувають емотивні й раціональні чи комбіновані. Семи оцінки перебувають у семантичному ядрі або на периферії значення. У процесі оцінювання беруть до уваги суб'єкта, якому належить виразити своє ставлення, об'єкт, який підлягає оцінці, а також оцінний стереотип, узятий за основу аксіологічного судження. Основою творення цих уявлень є багатовимірна, концентрована, цілісна одиниця свідомості людини, у якій відображені загальнолюдські, національні й індивідуальні цінності. Іменами аксіологічних концептів є лексеми з конотативним компонентом в складі лексичного значення, а також словосполучення з оцінними прикметниками. Оцінку в художній картині світу виражають за допомогою метафоричних висловлювань.

Дослідження творчості найбільш помітних поетів-постмодерністів, у творчості яких відбулося формування аксіологічної картини світу, підтверджує те, що знаковим початком творення літератури пострадянської епохи стала саме поезія. Задля осмислення та пізнання оцінної своєрідності поетичної картини світу постмодерністів було визначено роль у її побудові образних синтагм, які спираються на прецедентні імена, тексти й ситуації та виявляють структурно-семантичну й прагматичну своєрідність.

Аксіологічні домінанти співвіднесено з лінгвокультурними, які містять у структурі ціннісний пласт. Аналіз наповненості аксіологічних понять з лінгвоаксіологічного погляду дає розуміння розуміння ціннісних пріоритетів суспільства й особливостей мовної свідомості сучасності.

На основі складеної картотеки до якої ввійшли твори найпомітніших постмодерністів (Ю. Андруховича, О. Ірванця, В. Неборака, С. Жадана, Ю. Іздрика, В. Цибулька, І. Бондаря-Терещенка, О. Короташа та ін.), було встановлено, що вербальна площина містить своєрідне аксіологічне наповнення та відображає зміни ціннісного сприйняття дійсності мовцями. Типологізація вербальних засобів, які є базовими для категорії оцінки в текстах постмодерністських поезій, дає підстави говорити про особливий вплив на формування ціннісного поля вживання поетами-постмодерністами власних та загальних назв.

Під час проведення дослідження було встановлено, в аксіологічній картині світу постмодерністів актуалізовано антропоніми й міфоантропоніми українського й іншомовного походження, у семантичній структурі яких трансформовано оцінку на протилежну. Таке явище пов'язано зі зміною ієрархії вартостей, запереченням застарілих ідеологем і переосмисленням сенсу буття, кохання, культурних і цивілізаційних досягнень.

Дослідження групи власних назв засвідчує, що поети-постмодерністи активно залучають топоніми (переважно хороніми й астіоніми) до мовної гри, пов'язаної не тільки з оцінністю, а й інтертектуальністю. Указана група власних назв яскраво підкреслює унікальність і колоритність оригінальних текстів письменників цієї доби. Зауважено негативну оцінну конотацію власних назв, формування в їхній структурі амбівалентної оцінки, що відбувається в межах мікроконтексту (словесні образи), а також тексту всього твору. Залежно від характеру оцінної ситуації, яка стосується вживання топонімів, можна виділити різні види оцінок, виявлених у поезії постмодерністів:

- 1) раціональна, що виникає через ставлення до об'єкта дійсності через логічні судження;
- 2) емотивна (є вираженням почуттів або ставлення суб'єкта до предмета оцінювання та є частиною конотативної семантики);
- 3) раціонально-емотивна (з'являється на тлі поєднання емоційної та раціональної сфери, виникає тоді, коли судження та переживання органічно переплітаються в одне ціле).

У процесі розгляду ролі вербальних і невербальних контекстів аксіологічних переосмислень зауважено переоцінку в сучасній поезії життєвих вартостей, що досягнуто шляхом конотації лексики темпоральної групи. Встановлено, що внаслідок впливу соціокультурного контексту відбувається оцінна переінтерпретація слів на позначення часу, а також інтимних і патріотичних почувань. Такі лексико-семантичні одиниці стають виразниками негативних естетичної, утилітарної та морально-етичної оцінок. У такий спосіб ці елементи набувають індивідуальних особливостей, формуючи особливості аксіологічної картини світу постмодерністів.

Аксіологічний вимір лінгвостилістичних засобів визначає пошук поняттєвих операторів оцінок різних типів та їхню поляризацію. В основі вербальних контекстів, у межах яких відбувається оцінна переінтерпретація, перебувають мовленнєві форми, які репрезентують лінгвокультурні феномени. Виразниками аксіологічного переосмислення є одиниці лексико-семантичного й семантико-синтаксичного рівнів. Поляризацію оцінок підтримують такі типи невербальних контекстів: соціокультурний, філософський, психологічний. Аксіологічний вимір поетичних текстів постмодерністів визначає ставлення до застарілої системи вартостей.

Виконана робота не вичерпує всіх проблем дослідження особливостей аксіологічного світобачення сучасних письменників, а тому може знайти свою подальшу реалізацію в процесі написання робіт щодо вивчення інших, окрім аксіологічної, видів модальностей на ґрунті словесно-художніх засобів українського постмодернізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анніна І. О. Експресія та художня образність. *Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови*. Київ: Наук. думка, 1990. С. 180–214.
2. Арутюнова Н.Д. Аксиология в механизмах жизни и языка. *Проблемы структурной лингвистики*. Москва: Наука, 1984. 348 с.
3. Баранник Д. Х. Актуальні проблеми дослідження мови масової інформації. *Мовознавство*. 1983. №8. С. 13–17.
4. Баранник Д. Х. Мовна структура публіцистичного стилю. *Укр. мова і література в школі*. 1978. №8. С. 27–34.
5. Баранова С. Категорія оцінки в англійській та українській мовах [Електронний ресурс] / Світлана Баранова, Світлана Ткаченко. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/3704/1/Baranova.pdf>.
6. Батурський А. Д. Із спостережень над публіцистичною лексикою з негативним емоційним забарвленням. *Наук. зап. Ніжин. пед. ін-ту. Сер. філол. наук*. Ніжин, 1962. Т. 13. С. 193–216.
7. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика в словнику, мові та мовленні: Навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей. Редакційно-видавничий відділ НДПУ ім. М. Гоголя, 2002. 217 с.
8. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика : семантичний, експресивний і функціональний аспекти : монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф»», 2005. 552 с.
9. Бойченко Н. О. Стійкі дієслівні словосполучення у публіцистичному тексті: стандарт та експресія. *Слов'янські мови і сучасний світ*. Київ: ВПЦ «Київ. ун-т», 2000. С. 173–180.
10. Бріцин В. В., Мозгунов В. В. Когнітивні аспекти теорії модальності (на матеріалі східнослов'янського художнього дискурсу). *Мовознавство*. 2013. №2–3. С. 122–148.
11. Бурячок А. А. Оцінна лексика в українській літературній мові. *Українське усне літературне мовлення*. Київ: Наукова думка, 1967.

12. Валько І. В. Жанри публіцистики як специфічні форми відображення соціальної дійсності. *Журналістика. Преса. Радіо. Телебачення*. 1977. Вип.2. С. 17–25.
13. Вихованець І. Р. І усномовне, і писемне: Мистецтво публіцистичного слова. *Трибуна лектора*. 1982. №1. С. 25–27.
14. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. Москва: Наука, 1985. 228 с.
15. Глуховцева К., Грицанова І. Лексичні засоби вираження емоційності та експресивності в газетно-публіцистичному стилі. *Наук. вісн. Чернів. ун-ту*. Чернівці: Рута, 2001. Вип. 119: Слов'ян. філологія. С. 14–21.
16. Гнатюк А. Д. Средства создания экспрессии и ее интенсификация в газетно-журнальных жанрах: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Київ, 1984. 25 с.
17. Грабовська С. В. Про деякі особливості мови сучасних газет. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Ужгород, 1999. С. 95–99.
18. Грицина В. І. Оцінна функція компонентів інфраструктури речень у публіцистичному стилі. *Південний архів: зб. наук. пр. Херсон. держ. пед. ун-ту. Філол. науки*. Херсон, 1998. Вип. 1. С. 37–44.
19. Дашкевич В. Мова і стиль газети. *На допомогу редакторів газети*. 1954. Вип. 1. С. 3.
20. Дудик М. П. Про мовностилістичні аспекти публіцистики. *Проблеми граматики і лексикології української мови*. Київ, 2001. С. 191–198.
21. Єрмоленко С. Я. Експресивність. *Українська мова : енциклопедія* / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. Київ, 2000. С. 156–157.
22. Єрмоленко С. Я. Мова преси. *Українська мова: енциклопедія*. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. Київ: Укр. енцикл., 2000. С. 323.
23. Єрмоленко С. Я. Публіцистичний стиль. *Українська мова: енциклопедія*. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. Київ: Укр. енцикл., 2000. С. 501–502.

24. Жовтобрюх М. А. Проблеми вивчення публіцистичного та наукового стилів української літературної мови. *Підсумки і проблеми наукового вивчення української мови в поштовневий період*. Київ, 1967. С. 7–9.
25. Завгородня Л. Мовний стереотип і словесний штамп у мові газет. *Культура слова*. 2001. Вип. 57/58. С. 10–15
26. Ивин А. А. Основание логики оценок. Москва: изд-во Московского ун-та, 1970. 230 с.
27. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології): монографія. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.
28. Качкан В. А. Жанри публіцистики. Київ: Наука 1988. 120 с.
28. Кибальчич В. М. Стилю, мові – особливу увагу: До пошуку засобів підвищення мовно-стилістичного рівня. *Вісн. Львів. ун-ту. Філологія*. Львів, 1982. Вип. 12. С. 105–112.
29. Кобилянський І. Ю. Один із засобів експресії мови газети. *Укр. мовознавство*. 1985. №13. С. 104–111.
30. Коваленко Б. О. Стилістично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2003. 19 с.
31. Коваль А. П. Газета і мовна норма. *Журналістика. Преса. Радіо. Телебачення*. 1977. Вип. 3. С. 54–65.
32. Колесник Г. М. Публіцистичний стиль. *Стиль і час (Хрестоматія)*. Київ: Наук. думка, 1983. С. 92–101.
33. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 349 с.
34. Крисанова Т. О. Співвідношення емотивного та оцінного компонентів висловлювань, що передають негативну оцінку адресата. *Філологічні студії*. Луцьк: Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки; Волинський Академічний Дім. 2001. № 2. С. 70–73.
35. Коць Т. А. Аксіологічна наповнюваність стилістичних одиниць. *Вісн.*

Луган. держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. Філол. науки. Луганськ: Альма матер, 2003. №3. С. 152–157.

36. Коць Т. А. Аксіологія в мові ЗМІ. *Культура і сучасність.* 2003. №1. С. 49–54.

37. Коць Т. А. Функціональний аспект лексичної норми в засобах масової інформації: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1997. 16 с.

38. Леонтьєва О. Функціонування іменного предиката з семантикою оцінки в публіцистичних текстах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Лінгвістика.* 2014. Вип. XXI. С. 180–183.

39. Левицкий В. В. Семасиология. Винница : Новая книга, 2012. 680 с.

40. Лукьянова Н. А. О соотношении понятий экспрессивность, эмоциональность, оценочность. *Актуальные проблемы лексикологии и словообразования.* Новосибирск : Новосибирский государственный университет, 1976. Вып. 5. С. 2–18.

41. Мойсієнко А. К. До питання про експресивність. *Стилістика української мови* : зб. наук. пр. Київ, 1990. С. 25–28.

42. Навальна М. І. Динаміка лексикону української періодики початку ХХІ ст.: монографія / Київ: Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 328с.

43. Нагель В. В. Різновиди оцінки як лінгвістичної категорії [Електронний ресурс]. Режим доступу:

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/dlgum/2007_6/15.html.

44. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2004. 20 с.

45. Особливості мови і стилю засобів масової інформації: Навч. посіб. для студ. ф-тів журналістики ун-тів / А. П. Коваль, Г. Я. Солганик, О. Ф. Пінчук. Київ: Вища школа, 1983. 151 с.

46. Стадній А. С. Психолінгвістичний аспект емоційно-оцінної лексики. *Вісник Дніпропетровського університету.* Дніпропетровськ: Вид-во

- Дніпропетровського національного університету, 2010. *Мовознавство*. Вип. 16. № 11. С. 321–325.
47. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика. Вінниця: Нова книга, 2009. 271 с.
48. Тараненко О. О. Конотація. *Українська мова: енциклопедія* / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. Київ, 2000. С. 248.
49. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва: Наука, 1986. 142 с.
50. Телия В. Н. Типы языковых значений. Москва: Наука, 1981. 269 с.
51. Ткачук В. М. Категорія суб'єктивної модальності: автореферат дис...канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». Донецьк, 2002. 20 с.
52. Пилинський М. М. Експресивність стилю масової політичної інформації. *Мовознавство*. 1977. №5. С. 35–46.
53. Покровська О. Характеристичні риси мови засобів масової інформації // *Вісн. Харків. держ. ун-ту*. Харків, 1999. №426: Творчий доробок Юрія Шевельова і сучасні гуманітарні науки. С.171–174.
54. Пономарів О. Д. Засоби художньої експресії в публіцистичному стилі. *Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови*. Київ: Наук. думка, 1990. С. 166–179.
55. Сагач Г. М. Експресивне словотворення у публіцистиці. *Культура слова*. 1978. Вип. 15. С. 42–46.
56. Святчик К. В. Прагматичний потенціал експресії слова і його реалізація у газетній комунікації: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1997. 17 с.
57. Соболева І. О. Знижені (позалітературні) мовні засоби в сучасному публіцистичному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Сімферополь, 2002. 19 с.
58. Соболев М. М. З історії вивчення мови газети. *Журналістика. Преса. Радіо. Телебачення*. 1980. Вип. 8. С. 95–100.

59. Тимчук О. Ціннісна переорієнтація суспільства в дзеркалі сучасного публіцистичного стилю. *Культура слова*. 1996. Вип. 48/49. С. 33–37.
60. Федорова Л. М. Особливості формування оцінки в ад'єктивних метафорах газетно-журнальної періодики. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. 2013. Вип. 36. С. 218–222.
61. Федотова Е. И. Семантическая структура оценки. *Нариси досліджень у галузі гуманітарних наук в педвузі* : зб. наук. та наук.-метод. праць. Горлівка: ГДПМ, 1996. Вип. 2, т. 2. С. 195–201.
62. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії. Київ: Вища шк., 1984. 166 с.
63. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: ЗДУ, 1993. 215 с.
64. Шаповалова Г. В. Про лексичні засоби експресивності в мові сучасної української преси. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Ужгород, 2002. Вип. 5. С. 314–318.